

RAZPRAVE

Peter Štih

Dve novi notici za najstarejšo zgodovino Ljubljane*

Medtem ko se antična Emona kot »živo« ime najverjetneje zadnjič omenja v 7. stoletju v že slavizirani obliki *Atamine*¹ v Kozmografiji anonimnega ravenskega geografa², je starejše zgodovinopisje od Laziusa, Schönlebna, Valvasorja pa vse do Richterja, Dimitza in Trdine ter celo Klebla pred drugo svetovno vojno, menilo, da se srednjeveška Ljubljana prvič

* Prof. dr. Heinzu Dopschu (Univerza v Salzburgu), prof. dr. Cesareju Scalonu (Univerza v Vidmu), dr. Harald Krahwinkelju (Univerza v Celovcu), dr. Herwigu Weiglu (Inštitut za avstrijske zgodovinske raziskave pri Univerzi na Dunaju) in dr. Güntherju Bernhardu (Univerza v Gradcu) se zahvaljujem za pomoč pri nastajanju te razprave.

KRATICE:

CDI	Pietro Kandler (a cura di), Codice Diplomatico Istriano I (Trieste ² 1986)
D. F. I.	Heinrich Appelt et al. (ed.), Die Urkunden Friedrichs I., MGH Diplomata regum et imperatorum Germaniae X/3 (Hannover 1985)
D. H. IV.	Dietrich von Gladiss/Alfred Gawlik (ed.), Die Urkunden Heinrichs IV., MGH Diplomata regum et imperatorum Germaniae VI/1 (Berlin 1941)
D. O. I.	Theodor Sickel (ed.), Die Urkunden Konrad I., Heinrich I. und Otto I., MGH Diplomata regum et imperatorum Germaniae I (Hannover 1879-1884)
D. O. III.	Theodor Sickel (ed.), Die Urkunden Otto des III., MGH Diplomata regum et imperatorum Germaniae II/2 (Hannover 1893)
	Gradivo Franc Kos (izd.), Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku I (Ljubljana 1902); II (Ljubljana 1906); III (Ljubljana 1911); IV (Ljubljana 1915); V (Ljubljana 1928; skupaj z: Milko Kos)
MC	August Jaksch (Hg.), Monumenta historica ducatus Carinthiae I (Klagenfurt 1896); III (Klagenfurt 1904); IV (Klagenfurt 1906)
NA	Cesare Scaloni (a cura di), Necrologium Aquileiense (Fonti per la storia della chiesa in Friuli 1, Udine 1982)
Regesten	Hermann Wiesflecker (Hg.), Die Regesten der Grafen von Görz und Tirol, Pfalzgrafen in Kärnten, I. Bd. 957–1271 (Publikationen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung 4/1, Innsbruck 1949)
Schenkungsbuch	Karl August Muffat (Hg.), Schenkungsbuch der ehemaligen gefürsteten Probstei Berchtesgaden, v: Quellen und Erörterungen zur bayerischen und deutschen Geschichte 1 (München 1856)
SUB	Willibald Hauthaler (Hg.), Salzburger Urkundenbuch I (Salzburg 1910); II (Salzburg 1916; skupaj z: Franz Martin)
TF	Theodor Bitterauf (Hg.), Die Traditionen des Hochstifts Freising, II. Bd. (926–1283) (Quellen und Erörterungen zur bayerischen und deutschen Geschichte N. F., Bd. 5, München 1909)
UBK	Franz Schumi (Hg.), Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain I (Laibach 1882/3); II (Laibach 1884/87)
UBLOE	Urkunden-Buch des Landes ob der Enns II (Wien 1856)
UBSt	Josef Zahn (Hg.), Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark I (Graz 1875)

omenja že v prvi polovici 10. stoletja³. Takrat naj bi se po poročilu večih madžarskih historio-grafskih del iz poznega 13. in 14. stoletja vršila pri Ljubljani (*ultra castrum Leopah*) bitka, v kateri so Madžari premagali vojsko pod poveljstvom meranskega vojvode Gotfrida, (koroškega) vojvode Eberharda in oglejskega patriarha (Gregorja)⁴. Franc Kos je že leta 1901 argumentirano zavrnil ta poročila in jih označil za »izmišljotino prve vrste«⁵, dokončno pa jih je na smetišče zgodovine poslal Vasilij Melik leta 1953⁶.

Danes velja, da se Ljubljana v srednjeveških virih prvič omenja leta 1144. V tradicijskem kodeksu proštije v Reichersbergu ob reki Inn, ki je nastal še pred koncem 12. stoletja⁷, je na prednji strani devetega folija zabeležena nedatirana notica, s katero je Amilbert iz Kollnitra pri Št. Pavlu na Koroškem podaril preko svojega nečaka Henrika »de Trimian« omenjeni proštiji posestvo, ki ga je imel v današnji Spodnji Avstriji med Preinsbachom in Dachs-ecom⁸. Med pričami te podaritve, ki jo Milko Kos z upravičenimi razlogi datira v čas med majem in oktobrom 1144⁹, je na drugem mestu omenjen »Ulrik iz Ljubljane, vojvodov brat«, *Ōdalricus de Laibach, frater ducis*. Identiteta tega Ulrika, s katerega imenom je zvezana po dosedanjem védenju prva omemba Ljubljane, je že dolgo časa znana in nesporna: pripadal je koroški vojvodski rodbini Spanheimov in je bil brat koroškega vojvode Henrika

¹ Gl. Jaroslav Šašel, H krajevnima imenoma Emona in Ljubljana, v: *Linguistica* 24 (1984) str. 251 sl.; isti, *Der Ostalpenbereich zwischen 550 und 650 n. Chr.*, v: Jaroslav Šašel, *Opera Selecta* (ur. R. Bratož/M. Šašel-Kos, Situla 30, Ljubljana 1992) str. 825. Spomin na Emono se je nato ohranjal le še v ozkih učeni in izobrazbenih krogih, kjer pa se jo omenja le v kontekstu antike: v aktih sinode v Mantovi iz leta 827, ki vsebujejo protokol sinode v Gradežu iz 572–577, je Emona zadnjič omenjena kot antični škofijski sedež (*Concilia aevi Karolini* 2. 819–842 (ed. A. Werminghoff, MGH *Concilia* 2, 2, Hannover – Leipzig 1906) str. 588; F. Kos, *Gradivo* I, št. 85); v legendi o mučeništvu sv. Pelagija Emonskega pod cesarjem Numerijanom, ki je prvič zabeležena v Notkerjevem martirologiju iz okrog 896, je Emona omenjena kot mesto v Karniji (gl. Rajko Bratož, *Kršćanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju oglejske cerkve od začetkov do nastopa verske svobode* (*Acta ecclesistica Sloveniae* 8, Ljubljana 1986) str. 167 sl.; isti, *Il cristianesimo aquileiese prima di Costantino fra Aquileia e Poetovio* (*Ricerche per la storia della chiesa in Friuli* 2, Udine 1999) str. 220 sl.), medtem ko je bizantinski cerkveni zgodovinar Nikefor Kalist v 14. stoletju po Sozomeni iz srede 5. stoletja povzel, da je bila Emona ustanova Argonavtov (Rajko Bratož, *Grška zgodovina*. Kratek pregled s temeljnimi viri in izbrano literaturo (*Zbirka Zgodovinskega časopisa* 18 – Knjižna zbirka Scripta, Ljubljana 1997) str. 248).

² *Ravennatis anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica* (ed. M. Pinder/G. Parthey, Aalen 1962) IV, 20; F. Kos, *Gradivo* I, št. 182 in str. 223.

³ Podrobneje gl. Franc Kos, *Neljubi gostje pred tisoč leti (Madžari)*, v: *Dom in svet* 14 (1901); ponatis v: Franc Kos, *Izbrano delo* (Ljubljana 1982) str. 259 sl.; isti, *Gradivo* II, št. 343 in op. 1; Vasilij Melik, *Vprašanje bitke pri Ljubljani v dobi madžarskih napadov*, v: *Zgodovinski časopis* 6–7 (1952–1953; *Kosov zbornik*) str. 202.

⁴ Gl. V. Melik, *Vprašanje bitke pri Ljubljani* (kot v op. 3) str. 203–205.

⁵ F. Kos, *Neljubi gostje* (kot v op. 3) str. 259 sl. Tu predstavljen argumente proti verodostojnosti poročil o bitki pri Ljubljani v prvi polovici 10. stoletja je Kos povzel tudi v: isti, *Gradivo* II, št. 343.

⁶ V. Melik, *Vprašanje bitke pri Ljubljani* (kot v op. 3).

⁷ Heinrich Fichtenau, *Studien zu Gerhoh von Reichersberg*, v: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 52 (1938) str. 27 sl.; isti, *Das Urkundenwesen in Österreich vom 8. bis zum frühen 13. Jahrhundert* (*Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* Erg. Bd. 23, Wien 1971) str. 229 sl.

⁸ F. Schumi, *UBK* I, št. 95; W. Hauthaler/F. Martin, *SUB* II, št. 238; F. Kos, *Gradivo* IV, št. 201. K tej omembi gl. predvsem Milko Kos, *K 800 letnici prve omembe Ljubljane v zgodovini*, v: *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* 25–26 (1944–1945) str. 85 sl.; Dušan Kos, *K osemstopetdesetletnici prve omembe Ljubljane* (listina iz leta 1146), v: *Luwigana* 1146. Ob 850 letnici prve omembe Ljubljane v pisnih virih (*Monumenta slovenica* 5, Ljubljana 1994) str. 17 sl. (s posnetkom tradicijske notice na str. 19).

⁹ M. Kos, *K 800 letnici* (kot v op. 8) str. 86.

V. (1144–1161)¹⁰. V isti tradicijski notici se kot prvi med pričami omenja še en Spanheimovec, *marchio Engilbertus*, to je Engelbert III., stric »ljublanskega« Ulrika in mejni grof v Istri (1124–1173) ter Toskani (1135–1137)¹¹.

Le dve leti za gornjo tradicijsko notico je bila v Ogleju v Furlaniji leta 1146 napisana listina, v kateri nam je prvič sporočena tudi romanska oziroma slovenska oblika imena Ljubljana: *Luwigana*. Z listino, ki je ohranjena v originalu in objavljena tudi kot faksimile¹², sta grof Bernhard Spanheimski in njegova žena Kunigunda izročila v Ogleju tamkajšnjemu patriarhu Pelegrinu I. (pri nas poznan predvsem kot ustanovitelj cistercijanskega samostana v Stični 1136 in benediktinskega samostana v Gornjem gradu 1140) in oglejski cerkvi grad Artegna (slov. Ratenj) južno od Humina v Furlaniji, v zameno pa sta dobila 30 mark (srebra) in v doživljenjski fevd desetinske dohodke treh župnij na slovenskem Štajerskem¹³. Med pričami se omenja tudi *Wodolricus de Luwigana*, ki pa zaradi svojega nizkega socialnega položaja, izraženim z zadnjim mestom med naštetimi pričami, zagotovo ni identičen z dve leti poprej omenjenim Ulrikom Spanheimskim in ga je imeti za spanheimskega ministeriala v Ljubljani¹⁴.

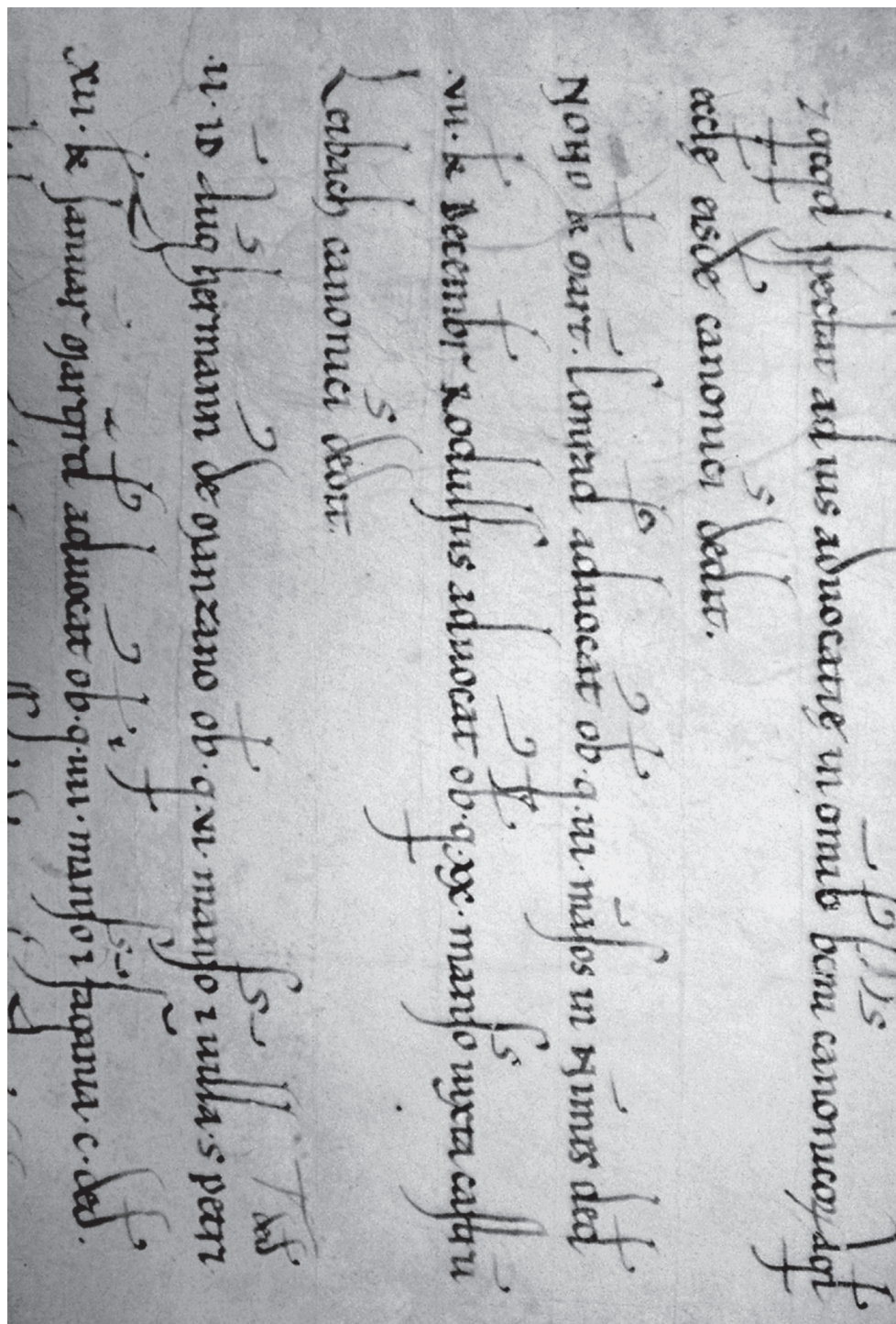
¹⁰ M. Kos, K 800 letnici (kot v op. 8) str. 85; Friedrich Hausmann, Die Grafen zu Ortenburg und ihre Vorfahren im Mannesstamm, die Spanheimer in Kärnten, Sachsen und Bayern, sowie deren Nebenlinien. Ein genealogischer Überblick, v: Ostbairische Grenzmarken. Passauer Jahrbuch für Geschichte, Kunst und Volkskunde 36 (1994) str. 17 (V. 1, V. 2); Heinz Dopsch, Die Gründer kamen vom Rhein. Die Spanheimer als Stifter von St. Paul, v: Schatzhaus Kärnten. Landesausstellung St. Paul 1991. 900 Jahre Benediktinerstift, Bd. 2: Beiträge (Klagenfurt 1991) genealoška tabela na str. 60; Heinz Dopsch, Das Herzogtum Kärnten – Der Kampf um die Landeseinheit, v: Heinz Dopsch/Karl Brunner/Maximilian Weltin, Die Länder und das Reich. Der Ostalpenraum im Hochmittelalter. Österreichische Geschichte 1122–1278, Wien 1999) genealoška tabela na str. 311; Peter Štih, Rodbina koroških Spanheimov, prvih gospodov Kostanjevice (v tisku za zbornik ob 750-letnici mesta Kostanjevice: Andrej Smrekar (ur.), Vekov tek. Kostanjevica na Krki 1252–2002).

¹¹ F. Hausmann, Grafen zu Ortenburg (kot v op. 10) str. 15 (IV. 1); P. Štih, Rodbina koroških Spanheimov (kot v op. 10). D. Kos, K osemstopetdesetletnici (kot v op. 8) str. 18, tega Engelberta napačno enači z Engelbertom II., istrskim mejnim grofom (1107–1124) in koroškim vojvodom (1124–1134), ki je umrl že leta 1141 in ga hkrati še napačno proglašja za brata Ulrika iz Ljubljane.

¹² Hranjena je v arhivu samostana Št. Pavel na Koroškem. Faksimile: *Luwigana* 1146. Ob 850 letnici prve omembe Ljubljane v pisnih virih (Monumenta slovenica 5, Ljubljana 1994).

¹³ A. Jaksch, MC III, št. 806; D. Kos, K osemstopetdesetletnici (kot v op. 8) str. 42 sl. (s slovenskim prevodom). Tudi pri tej listini je potrebno popraviti komentar D. Kosa, K osemstopetdesetletnici (kot v op. 8) str. 21 sl., ki meni, da grad Artegna ni bil stara spanheimska posest ampak kot dota žene Kunigunde šele Bernhardova pridobitev. Toda samostan v Št. Pavlu je že v dotacijski listini iz leta 1091 prejel od svojega ustanovitelja Engelberta I. Spanheimskega in s soglasjem njegove žene Hedvige ter njunih otrok, v Furlaniji vas Lipa (jv. od Nove Gorice) in eno kmetijo *sub castro Retin* (A. Jaksch, MC III, št. 496). V Artegni (*in loco Retin*) je imel svojo posest tudi visokoplemeniti Henrik, za katerega nekaj indicev govori, da bi lahko bil sin furlanskega grofa Werihena (gl. Peter Štih, »Villa quae Sclavorum lingua vocatur Goriza«. Študija o dveh listinah cesarja Otona III. iz leta 1001 za oglejskega patriarha Johannesa in furlanskega grofa Werihena (DD. O. III. 402 in 412) (Nova Gorica 1999) str. 103 sl.) in jo je okrog 1065–1077 prepustil briksenški škofiji (Oswald Redlich (Hg.), Die Traditionsbücher des Hochstifts Brixen (Acta Tirolensia. Urkundliche Quellen zur Geschichte Tirols Bd. I, Innsbruck 1886) št. 228). Spanheimsko posest gradu Artegna je tako kot ostalo njihovo posest v Furlaniji in na Krasu zato izvajati od Engelbertove žene Hedvige iz rodu furlanskega grofa Werihena, ki je leta 1001 od cesarja Otona III. prejel polovico Solkana, Gorice in ozemlja v spodnji Vipavski dolini. Gl. Friedrich Hausmann, Carinziani e stiriani in Friuli, v: Giuseppe Fornasir (a cura di), Il Friuli dagli Ottoni agli Hohenstaufen (Atti del Convegno Internazionale di Studio, Udine 4–8 dicembre 1983, Udine 1984) str. 571 sl.; Therese Meyer/Kurt Karpf, Zur Herkunft der Grafen von Görz. Genealogische Studie zur Genese einer Dynastie im Südostalpenraum, v: Südost-Forschungen 59 (2000) str. 30 sl.; Therese Meyer/Heinz Dopsch, Von Bayern nach Friaul. Zur Herkunft der Grafen von Görz und ihren Anfängen in Tirol, Kärnten und Friaul, v tisku za Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte (avtorjema se zahvaljujem za rokopolis članka, ki bo v italijanskem prevodu objavljen tudi v zborniku razprav: Silvano Cavazza (a cura di), Da Ottone III a Massimiliano I, Gorizia 2003); Peter Štih, Rodbina koroških Spanheimov (kot v op. 10).

¹⁴ M. Kos, K 800 letnici (kot v op. 8) str. 86 sl.; D. Kos, K osemstopetdesetletnici (kot v op. 8) str. 24 sl.



Nomina defunctorum. Izsek z vpisom: VII. Kalendis Decembris, Rodulfus advocatus obiit, qui XX mansos iuxta castrum Leibach canonicis dedit (Archivio capitolare Udine, Pergamene, IV, 66).

Toda to nista prvi omembi srednjeveške Ljubljane, kot se je dosedaj mislilo. Takoimenovana *Nomina defunctorum* oglejskega kapitlja vsebujejo namreč vest, da je 25. novembra umrl odvetnik Rudolf, ki je podaril kanonikom 20 kmetij ob gradu Ljubljana (*VII. Kal. Decembris, Rodulfus advocatus obiit, qui XX mansos iuxta castrum Leibach canonicis dedit*)¹⁵ in ki je – kot bo v nadaljevanju pokazano – okvirno dvajset do trideset let starejša od zgornjih dveh omemb. Na najzgodnejše obdobje zgodovine srednjeveške Ljubljane pa se po mojem mnenju nanaša tudi zapis v nekrologu taistega kapitlja, ki pod 10. aprilom poroča, da je takrat umrl nek Hartvik, ki je kanonikom podaril tri kmetije v Ljubljani (*Arthuicus de *** obiit, <qui dedit fratribus> III mansos in Laybach*)¹⁶.

Posvetimo našo pozornost najprej prvi notici, ki v slovenskem zgodovinopisju dosedaj ni bila poznana, čeprav jo je Pier Silverio Leicht po ne povsem natančnem prepisu iz 18. stoletja objavil že leta 1903¹⁷ in nato po originalu leta 1982 še Cesare Scaloni¹⁸. *Nomina defunctorum*, v kateri je zabeležena, so po svoji zvrsti mešanica med nekrologom in med *liber traditionum* širšega bavarskega prostora¹⁹. Kot je napovedano že v uvodnem odstavku tega seznama, ki ga v originalu hranijo v Kapiteljskem arhivu v Vidmu²⁰, so v njem kanoniki oglejskega kapitlja zaradi ohranjanja spomina (v liturgične namene; *memoria*) zabeležili imena umrlih – po tej besedni zvezi je izdajatelj Cesare Scaloni poimenoval drugače nenaslovljen seznam – dobrotnikov, ki so kapitelju podarili posest. Vpisi so zelo lapidarni in formalizirani ter vsebujejo samo dan smrti, ime dobrotnika in kratko oznako podarjene posesti²¹. V razliko od vpisov v nekrologih si ti v *Nomina defunctorum* ne sledijo po kalendarjem redu. Seznam je napisan v treh stolpcih na prednjo stran večjega pergamentnega lista (60 x 48 cm) in obsega vsega skupaj 135 vrstic, ki jih je napisalo šest različnih rok 12. stoletja. Toda od tega je prvih 96 vrstic napisala samo ena roka, tako, da je seznam v osnovi nastal v enem zamahu²².

Ta temeljni in glavni del seznama, ki vsebuje tudi zapis o odvetniku Rudolfu, je po ugotovitvah Cesareja Scalona nastal med letoma 1161 in 1169²³. Naknadne raziskave Reinharda Härtla so pokazale, da je bil prvi kompilator *Nomina defunctorum* kanonik oglejskega stolnega kapitlja Romulus, ki je bil hkrati tudi notar-kaplan kar treh oglejskih patriarhov,

¹⁵ C. Scaloni, NA, str. 397 (appendix 1).

¹⁶ C. Scaloni, NA, str. 188.

¹⁷ Pier Silverio Leicht, *Elenco di tradizioni al capitolo d'Aquileja*, v: *Pagine Friulane XV/5* (1903) str. 66: *Septimo kalendis decembris Rodolphus Advocatus obiit qui xx mansos iuxta Castrum Leibach Canonicis dedit*.

¹⁸ Gl. op. 15.

¹⁹ P. S. Leicht, *Elenco* (kot v op. 17) str. 65; Reinhard Härtel, *Görz und die Görzer im Hochmittelalter*, v: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 110 (2002) str. 31. Članek je prvotno in v malenkostno krajši obliki izšel pod naslovom *Die Grafen von Görz und das hochmittelalterliche Friaul*, v: Franz Nikolasch (Hg.), *Symposium zur Geschichte von Millstatt und Kärnten 2000*, str. 26 (tudi v italijanščini: *I Conti di Gorizia e il Friuli del Medioevo centrale*, v: Sergio Tavano (a cura di), *I Goriziani nel Medioevo* (La Clessidra di Clivio 22, Gorizia 2001) str. 84).

²⁰ Archivio capitolare Udine, Pergamene, IV, 66.

²¹ C. Scaloni, NA, str. 396: *In nomine sancte et individue Trinitatis. Si quid memoria dignum sit, utile videtur ut scriptis commendetur. Eapropter cunctis christifidelibus tam futuris quam presentibus, notum esse volumus quod in presenti pagina omnium fidelium nomina defunctorum et obitus eorum dies, qui sua bona pro salute animarum suarum canonicis sancte Aquilegensis ecclesie, que etiam bona et in quibus locis donaverint breviter intitulavimus.*

²² C. Scaloni, NA, str. 395.

²³ C. Scaloni, NA, str. 395.

preden je leta 1187 ali 1188 postal škof v Concordiji²⁴. Romulus, ki je bil med letoma 1158 in 1174 vodilni notar in je v tem času napisal skoraj vse listine, katerih izstavitelji so bili oglejski patriarhi, je seznam umrlih dobrotnikov oglejskega kapitlja najverjetneje sestavil okrog leta 1162²⁵. Dobro so mu morale biti znane tudi razmere na današnjem slovenskem ozemlju, saj je v patriarhovem spremstvu in v funkciji notarja večkrat potoval po njem in tu tudi napisal več patriarhovih listin. Na Kranjskem ga prvič srečamo leta 1163, ko je v Škrljevem na Dolenjskem napisal listino oglejskega patriarha Ulrika II., s katero je kapeli sv. Margarete v Velesovem podelil farne pravice²⁶. Leta 1169 je preko Radovljice nadaljeval pot v Beljak²⁷, leta 1173 je na Štajerskem v Rečici pri Gornjem Gradu napisal listino patriarha Ulrika II. za kartuzijo v Žičah²⁸, naslednje leto pa v Gornjem Gradu listino taistega patriarha, ki je razsodil v sporu med belinjskim opatom in savinjskim arhidiakonom glede cerkve sv. Pankracija v Slovenj Gradcu²⁹. Zadnjič je bil Romulus na Slovenskem leta 1177, ko je *in Carniola* napisal listino za Stično³⁰.

Vpisi v *Nomina defunctorum* zelo pedantno do kmetije natančno navajajo daritve posameznih dobrotnikov kapitlju. Informacije takšne vrste so morale izvirati iz predlog, kot so bile razne listine, tradicijske notice, *breves recordationes* ipd., katere je Romulus pri kompiliranju seznama dobrotnikov lahko brez težav našel v arhivu kapitlja, katerega član je bil tudi sam³¹. Podatke, ki jih prinaša seznam, je zato smatrati za verodostojne in ta ocena velja tudi za notico o Rudolfu in njegovem darilu.

Rudolf je v notici označen kot *advocatus*, odvetnik. Ta naslov nosijo poleg njega v seznamu, ki skuša slediti določenemu redu in našteva najprej patriarhe, nato odvetnike in šele potem ostale, še tri osebe: vojvoda Henrik, ki se je odpovedal svojim odvetniškim pravicam v korist kapitlja³², odvetnik Konrad, ki je kanonikom podelil dve kmetiji v Nemah³³, nato sledi naš Rudolf³⁴, za katerim je naveden nek Herman iz Manzana³⁵, ki prekinja vrsto odvetnikov, katero za njim zaključuje odvetnik Markvard, ki je podaril štiri kmetije v Fagagni³⁶. Navedenih odvetnikov ni težko identificirati. Prvonavedeni odvetnik Henrik, ki je bil hkrati tudi koroški vojvoda, je zadnji Eppensteinec Henrik (III.), ki je kot odvetnik

²⁴ Reinhard Härtel, Eine geistliche Karriere des 12. Jahrhunderts, v: Geschichte und ihre Quellen. Festschrift für Friedrich Hausmann zum 70. Geburtstag (Hg. R. Härtel et al., Graz 1987) str. 47 sl. (tudi v italijanščini z manjšimi dodatki: La carriera di Romolo, vesovo di Concordia, v: Metodi e ricerche. Rivista di studi regionali, n. s. XIII/1–2 (1994) str. 13 sl.); isti, Tre secoli di diplomazia patriarcale (944–1251), v: Paolo Cammarosano (a cura di), Il patriarcato di Aquileia. Uno stato nell'Europa medievale (Udine 1999) str. 248 sl.

²⁵ R. Härtel, Geistliche Karriere (kot v op. 24) str. 53 sl.

²⁶ F. Schumi, UBK I, št. 128; F. Kos, Gradivo IV, št. 462.

²⁷ A. Jaksch, MC I, št. 258, F. Kos, Gradivo IV, št. 501.

²⁸ J. Zahn, UBSt I, št. 551; F. Kos, Gradivo IV, št. 540.

²⁹ J. Zahn, UBSt I, št. 554; F. Kos, Gradivo IV, 544.

³⁰ F. Schumi, UBK I, št. 173a; F. Kos, Gradivo IV, št. 583.

³¹ R. Härtel, Geistliche Karriere (kot v op. 24) str. 54.

³² C. Scalon, NA, str. 396: *II Non. Decembris, Henricus dux et advocatus obiit, qui placitum advocatie et quidquid spectat ad ius advocatie in omnibus bonis canonicorum Aquilegensis ecclesie eisdem canonicis dedit.*

³³ C. Scalon, NA, str. 396: *Nono Kal. Martii, Conradus advocatus obiit, qui III mansos in Nimes dedit.*

³⁴ Gl. op. 15.

³⁵ C. Scalon, NA, str. 397: *II Id. Augusti, Hermannus de Manzano obiit, qui VI mansos in villa S. Petri dedit.*

³⁶ C. Scalon, NA, str. 397: *XII Kal. Ianuarii, Marquardus advocatus obiit, qui IIII mansos in Faganea canonicis dedit.*

oglejske cerkve izpričan v zadnjem desetletju 11. stoletja³⁷. Okrog 1100 se je odpovedal temu uradu, ki je s precej omejenimi pravicami prešel na Burkharda iz bavarskega Moosburga³⁸. Verjetno istočasno se je Henrik III. odpovedal v korist oglejskih kanonikov tudi sodstvu, ki mu je šlo kot odvetniku tamkajšnjega kapitlja in o čemer je poleg zapisa v *Nomina defunctorum* pričal tudi epigrafski napis na predelanem rimskem nagrobniku, ki je nekoč stal pred glavnim portalom oglejske stolnice³⁹. Naslednji v *Nomina defunctorum* omenjeni odvetnik je Konrad. Gre za sina grofa Udalšalka iz koroškega Lurngaua, ki je najkasneje 1102 kot odvetnik oglejske cerkve nasledil svojega tasta Burkharda iz Moosburga in ki je bil najkasneje v začetku leta 1112 že mrtev⁴⁰. Zadnji v našem seznamu našeti *Marquardus advocatus* pa je bil Markvard IV. Eppensteinski, sin odstavljenega koroškega vojvode Adalbera Eppensteinskega in oče že omenjenega Henrika III. Eppensteinskega. Kot odvetnik oglejske cerkve je izpričan v desetletju med letoma 1064 in 1074⁴¹.

V *Nomina defunctorum* kot *advocati* našeti dobrotniki so torej bili odvetniki oglejske cerkve (patriarhata). Mednje je zato šteti tudi Rudolfa. Vprašanje, ki se postavlja in ki je ključnega pomena tudi za datacijo prve omembe Ljubljane, je, kdaj bi lahko Rudolf bil odvetnik oglejske cerkve? *Terminus ante quem* je zagotovo lahko le leto 1125, ko se kot oglejski odvetnik prvič omenja Majnhard I. iz rodbine goriških grofov⁴², v kateri je bil ta urad nato deden. Na drugi strani lahko kot skrajni *terminus post quem* velja leto 1031, ko je oglejski patriarh Popo ustanovil kapitelj pri svoji stolni cerkvi⁴³ in so daritve tej ustanovi

³⁷ F. Hausmann, Carinziani e stiriani (kot v op. 13) str. 553 sl.; Heinz Dopsch, Herkunft und Aufstieg der Grafen von Görz. Anmerkungen zu einem Problem der genealogischen Forschung, v: Franz Nikolasch (Hg.), Symposium zur Geschichte von Millstatt und Kärnten 1999, str. 20 sl. (tudi v italijanskem prevodu: Origine e ascesa dei conti di Gorizia. Osservazioni su un problema di ricerca genealogica, v: Sergio Tavano (a cura di), La contea dei Goriziani nel medioevo (La Clessidra di Clio, Collana di testi e studi storici 23, Gorizia 2002) 13 sl.); R. Härtel, Görz und die Görzer (kot v op. 19) str. 29.

³⁸ Listina je nedatirana in s strani njenih izdajateljev različno kronološko opredeljena: A. Jaksch, MC III, št. 532 (1106); F. Kos, Gradivo III, št. 393 (1090); H. Wiesflecker, Regesten I, št. 162 (1101–1102); Karl-Engelhard Klaar, Die Herrschaft der Eppensteiner in Kärnten (Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 61, Klagenfurt 1966) str. 55 in št. 74 (1093?); Cesare Scalon (a cura di), Diplomi patriarcali. I documenti dei patriarchi aquileiesi anteriori alla metà del XIII secolo nell'Archivio capitolare di Udine (Quaderni e dispense dell'Istituto di storia dell'Università degli Studi di Udine 8, Udine 1983) št. 3 (1093?).

³⁹ A. Jaksch, MC III, št. 533; H. Wiesflecker, Regesten I, št. 163; Giuseppe Cuscito, Le epigrafi medievali dei patriarchi tra Aquileia e Grado, v: Aquileia nostra 62/1 (1991) str. 169 sl.; isti, Le epigrafi dei patriarchi nella basilica di Aquileia, v: Storia e arte del Patriarcato di Aquileia (Antichità altoadriatiche 38, 1992) str. 168 sl. Gl. tudi Elsa Sgubin, L'avvocazia dei conti di Gorizia nel patriarcato di Aquileia, v: Studi goriziani 33 (1963) str. 99; Hausmann, Carinziani e stiriani (kot v op. 13) str. 553 sl.

⁴⁰ F. Hausmann, Carinziani e stiriani (kot v op. 13) str. 555; H. Dopsch, Herkunft und Aufstieg (kot v op. 37) str. 21; R. Härtel, Görz und die Görzer (kot v op. 19) str. 29.

⁴¹ F. Hausmann, Carinziani e stiriani (kot v op. 13) str. 551 sl.; H. Dopsch, Herkunft und Aufstieg (kot v op. 37) str. 20; R. Härtel, Görz und die Görzer (kot v op. 19) str. 29.

⁴² P. Kandler, CDI I, št. 128; F. Kos, Gradivo IV, št. 87. Glede datacije te listine gl. Peter Štih, Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem (Razprave Filozofske fakultete, Ljubljana 21997) str. 11 in op. 2.

⁴³ P. Kandler, CDI I, št. 92; C. Scalon, Diplomi patriarcali (kot v op. 38) št. 1; F. Kos, Gradivo III, št. 86. K tej listini gl. Reinhard Härtel, Die Urkunden des Patriarchen Poppo von Aquileia für das Nonnenkloster S. Maria und für das Kapitel zu Aquileia, v: Römische historische Mitteilungen 26 (1984) str. 142 sl.; isti, I documenti del patriarca Poppone a favore del monastero femminile di S. Maria e del Capitolo di Aquileia, v: Giuseppe Fornasir (a cura di), Il Friuli dagli Ottoni agli Hohenstaufen (Atti del Convegno Internazionale di Studio, Udine 4–8 dicembre 1983, Udine 1984) str. 43 sl.; Isabella Piatto, Due documenti popponiani sul monastero di S. Maria e sul Capitolo di Aquileia, v: Poppone. L'età d'oro del Patriarcato di Aquileia (Catalogo della mostra, Roma 1997) str. 65 sl.; Cristina Moro, Appunti per la storia del Capitolo di Aquileia: il secolo XI, v: Poppone. L'età d'oro del Patriarcato di Aquileia (Catalogo della mostra, Roma 1997) str. 67 sl.

lahko izvirale šele iz časa po tej letnici. Toda časovni razpon, v katerem je bil Rudolf oglejski odvetnik, lahko s pomočjo omemb ostalih oglejskih odvetnikov še zožimo. V času, ko je patriarh Popo ustanovil kapitelj, je bil oglejski odvetnik neki Walpert, ki se v tej funkciji omenja v letih 1027, 1031 in 1036⁴⁴. Zadnja letnica tudi izključuje možnost, da bi bil že leto predtem odstavljeni koroški vojvoda Adalbero prvi Eppenstenec, ki bi bil oglejski odvetnik. To je postal šele njegov sin Markvard IV., ki je kot oglejski odvetnik izpričan 1064, 1067 in 1074⁴⁵. Kdaj je postal odvetnik in ali se je v tej funkciji navezal neposredno na Walperta, ni znano. Markvardu je kot oglejski odvetnik sledil eden od njegovih sinov. Bodisi je to bil Liutold⁴⁶, ki ga je kralj Henrik IV. leta 1077 postavil za koroškega vojvodo, bodisi – in to je bolj verjetno – njegov brat Henrik III., ki je bil v istem času mejni grof v Istri (in na Kranjskem) in ki je 1090/93 kot koroški vojvoda nasledil Liutolda⁴⁷. 1086 je postal Ulrik, tretji od Markvardovih sinov, oglejski patriarh in njemu je njegov brat koroški vojvoda Henrik III. prepustil *pro advocacia* Egg ob Baškem jezeru na Koroškem⁴⁸. Neznano kdaj – vendar zagotovo po 1090/93 in pred 1102 – se je Henrik III. odpovedal odvetništvu, ki ga je s precej omejenimi pravicami prejel Burkhard iz Moosburga, katerega je v tej funkciji najkasneje 1102 že nasledil njegov zet Konrad, ki je umrl pred 20. januarjem 1112. Šele 1125 se nato omenja naslednji oglejski odvetnik: Majnhard I. iz rodbine goriških grofov⁴⁹.

Rudolf bi tako lahko bil odvetnik bodisi po Walpertu in pred Markvardom Eppensteinskim med katerima zadnjo oziroma prvo omembo v funkciji oglejskega odvetnika zija kar precejšnja časovna luknja (1036–1064) bodisi po Konradu iz Lurngaua in pred Majnhardom I. Goriškim v času med 1112 in 1125. Indic, da spada Rudolf prej v 12. kot v 11. stoletje, je že vrstni red vpisov v *Nomina defunctorum*. Že Reinhard Härtel je opozoril, da je skušal njen kompilator Romulus razvrstiti patriarhe in odvetnike, ki jih našteva na začetku seznama, po kronološkem redu⁵⁰. Vrsto patriarhov je začel s Popom (1019–1042) in jo nadaljeval s Sigehardom (1068–1077) ter Friderikom (1084–1086). Nato je ta red prekinjen z vpisom grofa Hermana Eppensteinskega, ki je že 1063 ali 1064 podaril kanonikom vas Skrilje v Vipavski dolini⁵¹. Ta, na prvi pogled presenetljiv vpis, je možno dobro pojasniti s tem, da je pred njim naštetih patriarh Friderik podaril kanonikom desetine v taistih Skriljah in je zaradi tega Romulus na tem mestu navedel še Hermanovo daritev, ki se navezuje na, kot je rečeno v vpisu, »prej

⁴⁴ R. Härtel, Görz und die Görzer (kot v op. 19) str. 28.

⁴⁵ F. Hausmann, Carinziani e stiriani (kot v op. 13) str. 551 sl.; R. Härtel, Görz und die Görzer (kot v op. 19) str. 29.

⁴⁶ Tako Franz Tyroller, Genealogie des altbayerischen Adels im Hochmittelalter (Genealogische Tafeln zur mitteleuropäischen Geschichte Lief. 4 (Hg. Wilhelm Wegener), Göttingen 1962) str. 113, št. 17, vendar za to v virih ni podlage. Gl. K.-E. Klaar, Eppensteiner (kot v op. 38) str. 44 sl.

⁴⁷ Gl. K.-E. Klaar, Eppensteiner (kot v op. 38) str. 50 sl.; Peter Štih, Oglejski patriarhi kot mejni grofje na Kranjskem, v: Časopis za zgodovino in narodopisje n. v. 70 (1999) str. 41 sl. in op. 16–29.

⁴⁸ Reinhard Härtel (Hg.), Die älteren Urkunden des Klosters Moggio (bis 1250) (Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturinstitut in Rom II, 6/1, Wien 1985) U 2.

⁴⁹ Gl. op. 37–40 in op. 42.

⁵⁰ R. Härtel, Görz und die Görzer (kot v op. 19) str. 32.

⁵¹ C. Scalon, NA, str. 396: *V. Id. Maii, Hermannus comes obiit, qui predictam villam Scrilach cum omnibus suis pertinentiis fratribus dedit*. Herman Eppensteinski (glede njegove identitete gl. Gerald Gänser, Die Mark als Weg zur Macht am Beispiel der »Eppensteiner« (2. Teil), v: Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 85 (1994) str. 100; T. Meyer/K. Karpf, Zur Herkunft der Grafen von Görz (kot v op. 13) str. 31 in op. 186; T. Meyer/H. Dopsch, Von Bayern nach Friaul (kot v op. 13)) je moral podariti Skrilje kapitlju tik pred svojo smrtjo († 11. maja), kajti posel je 14. maja 1063 ali 1064 v Ogleju dokončala že njegova vdova Hedviga (v drugem zakonu poročena z Engelbertom I. Spanheimskim in mati-prednica vseh koroških Spanheimov; gl. T. Meyer/K. Karpf, Zur Herkunft der Grafen von Görz (kot v op. 13) str. 30 sl.; T. Meyer/H. Dopsch, Von Bayern nach Friaul (kot v op. 13); P. Štih, Rodbina koroških Spanheimov (kot v op. 10)) in o tem izstavila ustrezno listino (merodajna objava: R. Härtel, Görz und die Görzer (kot v op. 19) str. 64 sl.).

omenjeno vas« Skrilje. Vrsto patriarhov nato nadaljuje z Ulrikom I. (1086–1121) in jo šele daleč spodaj, že bolj proti koncu svojega seznama, zaključuje s patriarhom Pelegrinom I. (1131–1161). Nenavadno mesto tega vpisa je povezovati s tem, da je patriarh Pelegrin I. umrl med nastajanjem *Nomina defunctorum* († 8. avgusta 1161), ravno v času, ko je imel Romulus sestavljen že večji del seznama in ga je zato vnesel na prvo prosto mesto. Za patriarhi sledijo odvetniki, kjer je prav tako zaznati Romulusovo prizadevanje po kronološkem redu, čeprav tu ni bil tako dosleden kot pri patriarhih. Najprej sta navedena vojvoda Henrik III. in Konrad, ki sta kronološko pravilno razvrščena. Nato sledi Rudolf. Njegova omemba za Konradom ga kot oglejskega odvetnika umešča v čas med 1112 in 1125. To kronologijo pa relativizira vpis Markvarda IV. Eppensteinskega, ki za ne-odvetnikom Hermanom iz Manzana zaključuje listo odvetnikov, čeprav bi kronološko moral biti na njenem začetku. Vendar je to nekonsistentnost možno razložiti tako, da je Romulus pri vpisu liste odvetnikov prezrl Markvarda, ki ga je nato vnesel ob prvi priložnosti, takoj, ko se je zavedel napake⁵².

Zaključke glede časovne umestitve Rudolfa, do katerih smo prišli na podlagi njegove omembe v *Nomina defunctorum* pa, kot se zdi, potrjuje tudi listina, datirana s 7. aprilom 1126 in izgotovljena nekje ob reki Soči (*actum Ysonzo*), torej v Furlaniji. Tedaj je neki Rudolf »iz kraja Tarcento« (*Rūdorfus de loco Tercento*), ki je živel po romanskem pravu, podaril proštiji Sv. Petra v Berchtesgadnu zahodno od Salzburga bogato posest, ki jo je imel v Karniji in v Furlaniji⁵³. Daritev je v krajši in stilizirani obliki ter brez datuma dokumentirana tudi v tradicijski notici, očitno izgotovljeni na osnovi listine v obliki *cartae* (že v sami tradicijski knjigi je označena kot *kartula*), ki se nam je – tako kot listina – ohranila zapisana v tradicijskem kodeksu proštije v Berchtesgadnu, začetem v drugi polovici 12. stoletja⁵⁴. Dogodku ob Soči je prisostvoval krog zelo prominentnih visokoplemiških oseb, ki so se lastnoročno podpisale na listino (*signum manum*) in ki s svojo prisotnostjo izkazujejo, da je moral tudi Rudolf iz Tarcenta, kraja severno od Vidma v Furlaniji, pripadati taisti družbeni skupini z velikim ugledom in močjo. Med ugledneži, ki so prišli 1126 na Sočo, je na prvem mestu naštet grof Bernhard Spanheimski († 1147), ki je imel takrat v spanheimski rodbini vodilno vlogo⁵⁵ in v katerega listini iz 1146 je naveden na začetku omenjeni spanheimski ministerial Ulrik iz Ljubljane. Skupaj z Bernhardom je prišel tudi njegov starejši brat in koroški vojvoda (1124–1134) Engelbert II. († 1141), ki sta ga spremljala dva sinova: istrski

⁵² Tako že R. Härtel, Görz und die Görzer (kot v op. 19) str. 32.

⁵³ K. A. Muffat, Schenkungsbuch, št. 214; A. Jaksch, MC III, št. 620; H. Wiesflecker, Regesten I, št. 186 (glede lokalizacije v listini podarjene posesti gl. Heinz Dopsch, Von der Existenzkrise zur Landesbildung – Berchtesgaden im Hochmittelalter, v: Geschichte von Berchtesgaden – Stift, Markt, Land, Bd. 1 (Hg. W. Brugger/H. Dopsch/P. F. Kramml, Berchtesgaden 1983) str. 335 in op. 332): *Anno dominice incarnationis M.C.XXVI septimo die mensis aprilis, indictione IIII./.../Ego Rūdorfus in dei nomine de loco Tercento professus ex natione mea lege uiuere romana propter amorem anime mee et mercedem, dono ad casam dei sancti Petri Berthersgadem ex cunctis casis et omnibus rebus iuris mei, quas habere et detinere uisus sum in uilla Carnia, antepono, quod datum habeo per anteriores kartulas ad meam familiam in primo loco in Terzo et in Uersegz, seu Cosellano et in ceteris locis et dono a Cosellano siluam, quam semper habebant pater meus et germani mei cum omni iure ad ipsos pertinentem./.../Signum manum Bernhardus comes, Engelbertus dux et duo filii eius Engelbertus et Udalricus, Megenhardus comes, Pilgrimus de Butsul, Amelricus de Busco, Otto nepos predicti Rūdolphi, Poppo comes de Glödnice, Offo de Chaetse, Lödewicus de Lafrian, Hartwicus et Chōno de Cafriaco, Diepolt filius Albrici de Uendō, rogati testes. Actum Ysonzo feliciter.*

⁵⁴ K. A. Muffat, Schenkungsbuch, št. 213; glede postavitve tradicijskega kodeksa gl. prav tam, str. 227.

⁵⁵ To njegovo vodilno mesto znotraj rodbine se ne kaže samo v tem, da je v listini Rudolfa iz Tarcenta naštet pred svojim starejšim bratom Engelbertom II., ampak še bolj v tem, da je Bernhard postal enkrat po 1106 tudi odvetnik družinskega samostana v Št. Pavlu, čeprav je to po določbi papeškega privilegija iz 1099 pripadalo prvorojencu ustanovitelja samostana Engelberta I. (Engelbertu II.) in njegovim potomcem (A. Jaksch, MC III, št. 508). Gl. P. Štih, Rodbina koroških Spanheimov (kot v op. 10).

mejni grof Engelbert III. (1124–1173), omenjen med drugim v tradicijski notici iz 1144, v kateri se njegov nečak Ulrik imenuje po Ljubljani, ter Ulrik I. († 1144), ki je 1134 nasledil očeta na koroškem vojvodskem položaju in je bil oče ljubljanskega Ulrika⁵⁶. Naslednji je v seznamu prič naštet grof Majnhard I. Goriški († ok. 1142), ki je moral le malo predtem postati oglejski odvetnik⁵⁷ in katerega mati Diemuta je bila sestra Bernharda in Engelberta II. Spanheimskega⁵⁸. Sledi mu Pilgrim iz Pozzuola v Furlaniji iz rodbine grofov iz Vovber († po 1144), ki se je imenoval tudi po Hohenwartu na Koroškem. Bil je točaj oglejskega patriarha, njegov brat Popo pa je 1141 izpričan kot grof v Kranju (*comes de Creine*), medtem ko je njegov sin Günther nosil naslov savinjskega mejnega grofa in je posedoval Celje⁵⁹. Od ostalih osmih v listini navedenih prič, ki so se večinoma imenovali po furlanskih gradovih, je nosil grofovski naslov še Popo iz Glödnitza, ki se je drugače kot grof običajno imenoval po nekdanjem Heminemu rodu pripadajočih Selčah (Zeltschach) v bližini koroških Brež⁶⁰.

Enako ime oglejskega odvetnika Rudolfa in Rudolfa iz Tarcenta, visok družben položaj obeh – izpričan pri prvem z uradom oglejskega odvetnika, katerega so posedovali samo pripadniki visokoplemiških rodbin, pri drugem pa z velikodušno daritvijo Berchtesgadnu in s krogom prominentnih prič, ki so temu prisostvovali – nadalje povezave obeh s Spanheimi, ki jih v primeru prvega nakazuje daritev dvajsetih kmetij ob ljubljanskem gradu, v primeru drugega pa prisotnost vodilnih članov spanheimske rodbine ob Soči ter končno tudi kronološki indic v *Nomina defunctorum*, da je bil Rudolf oglejski odvetnik v drugem in tretjem desetletju 12. stoletja; vse to govori za to, da sta bila oglejski odvetnik Rudolf in Rudolf iz Tarcenta ena in ista oseba⁶¹ in da je potrebno notico o podelitvi dvajsetih kmetij ob ljubljanskem gradu datirati v čas med 1112 in 1125!

Da je s *castrum Leibach* mišljen prav ljubljanski grad in da je posledično ta notica najstarejša omemba Ljubljane, se zdi nesporno. Za takšno identifikacijo govori tako oblika zapisanega imena, ki je drugače v številnih dokumentih poznano kot nemško ime za Ljubljano (*Laibach* že 1144)⁶², kot tudi dejstvo, da ni v širšem alpsko-jadranskem prostoru nobene drugega gradu s takšnim imenom⁶³. V Furlaniji sta sicer poznana podobna toponima,

⁵⁶ O Engelbertu II. in njunih dveh sinovih gl. H. Dopsch, *Gründer kamen vom Rhein* (kot v op. 10) str. 59 sl.; F. Hausmann, *Grafen zu Ortenburg* (kot v op. 10) str. 13, 15 sl.; P. Štih, *Rodbina koroških Spanheimov* (kot v op. 10).

⁵⁷ Kako je odvetništvo prešlo na njega, ni jasno (gl. H. Dopsch, *Herkunft und Aufstieg* (kot v op. 37) str. 20 sl.; R. Härtel, *Görz und die Görzer* (kot v op. 19) str. 30 sl.). Glede na to, da je stari oglejski odvetnik še živel, ko se kot novi že pojavlja Majnhard I. Goriški, je domnevati, da se je Rudolf odvetništvu odpovedal. To ne bi bilo nič nenavadnega, enako se je zgodilo ob prehodu odvetništva s Henrika (III.) Eppensteinskega na Burkharda iz Moosburga.

⁵⁸ T. Meyer/K. Karpf, *Zur Herkunft der Grafen von Görz* (kot v op. 13) str. 43 sl.; T. Meyer/H. Dopsch, *Von Bayern nach Friaul* (kot v op. 13).

⁵⁹ Gl. Heinz Dopsch, *Die Grafen von Heunburg*, v: *Carinthia I* 160 (1970) str. 313, 329; Hans Pirchegger, *Landesfürst und Adel in Steiermark während des Mittelalters*. 1. Teil (Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark 12, Graz 1951) str. 158 sl.

⁶⁰ H. Pirchegger, *Landesfürst und Adel* 1 (kot v op. 59) str. 133.

⁶¹ Tako že C. Scalton, NA, str. 397 in op. 9bis; za njim: Härtel, *Görz und die Görzer* (kot v op. 19) str. 32; T. Meyer/H. Dopsch, *Von Bayern nach Friaul* (kot v op. 13). Drugače Kamillo Trotter, *Tarcento*, v: *Monatsblatt der heraldisch-genealogischen Gesellschaft »Adler«* 11/Nr. 29–30 (1931–1934) str. 296, ki ga enači z Rudolfom iz Glödnitza.

⁶² Gl. op. 8 in za najstarejše omembe npr. F. Schumi, *UBK II*, register, s. v.; F. Kos, *Gradivo IV, V*, register, s. v.; Božo Otorepec (izd.), *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku I sl.* (Ljubljana 1956 sl.).

⁶³ J. Zahn, *UBSt I*, register, s. v.; W. Hauthaler/F. Martin, *SUB II*, register, s. v.; F. Kos, *Gradivo IV, V*, register, s. v.; A. Jaksch, *MC IV/2*, register, s. v.; Tito Miotti (a cura di), *Castelli del Friuli*, Vol. 1–7 (s. a.); Giovanni Frau, *Castelli e toponimi*, v: Tito Miotti (a cura di), *Castelli del Friuli* 7, *La vita nei castelli friulani* (s. a.) str. 67.

vendar gre za (ledinski) imeni, ki se prvič omenjata šele proti koncu 13. stoletja⁶⁴: Laibacco pri oziroma v Colloredo di Monte Albano severozahodno od Vidma (prvič 1294: *de tribus campis in Laybacho*)⁶⁵ in Laipacco pri oziroma v Vidmu (prvič 1280: *pratum... quod appellatur Laypa*; 1297: *unum sectorem ad pratum in Laypacho*)⁶⁶.

Vprašanje, ki se postavlja je, kako je Rudolf prišel do svoje posesti ob ljubljanskem gradu. Na to vprašanje iz razpoložljivih virov ni jasnega odgovora. Omogoča pa njegova identifikacija z Rudolfom iz Tarcenta, da izvemo nekaj več o njegovem rodbinskem zaledju in sorodstvenih ter drugih povezavah, ki jih je imel in da se po tej poti skušamo približati odgovoru na zastavljeno vprašanje. Izhodišče je prošnja v Berchtesgadnu, katero je oglejski odvetnik Rudolf iz Tarcenta bogato obdaril v Furlaniji in Karniji. V papeških listinah, s katerimi je bila začeti od Inocenca II. leta 1142 prošnja potrjevana njena posest, pa je med njenimi velikimi dobrotniki poznan pod drugim imenom: kot Rudolf iz Lungaua, iz pokrajine ob zgornji Muri pod Nizkimi Turami⁶⁷. Dobrotnica Berchtesgadna je bila tudi plemennita Adelajda iz Machlanda, ki je v nedatirani notici podarila prošnji posest v Diemlernu pri Irdningu v zgornji dolini Aniže⁶⁸. Za rodbino svobodnih gospodov iz Machlanda (-Perga) v Zgornji Avstriji⁶⁹, katerih genealogija je slabo poznana in zato v literaturi tudi polna nasprotujočih si trditev⁷⁰ – praktično nepoznana pa je tudi pri nas, čeprav je bila s slovenskim prostorom v visokem srednjem veku povezana mnogo bolj kot bi si mislili⁷¹ – pa je znano, da je imela posestva tako v Furlaniji⁷² kot v Lungau⁷³. V Furlaniji so med drugim posedovali prav Tarcento, po katerem se je 1126 imenoval naš Rudolf, in katerega sta si 1140 delila

⁶⁴ Giovanni Frau, Repertorio toponomastico, v: Enciclopedia del Friuli-Venezia Giulia III/2 (s. a.) str. 1068.

⁶⁵ Josephus Bianchi (ed.), Thesaurus ecclesiae Aquilejensis. Opus saeculi XIV. (Udine 1847) str. 268 in št. 762.

⁶⁶ J. Bianchi, Thesaurus (kot v op. 65) str. 265 in št. 747; G. Frau, Repertorio, str. 1068.

⁶⁷ H. Dopsch, Berchtesgaden (kot v op. 54) str. 336.

⁶⁸ K. A. Muffat, Schenkungsbuch, št. 18 (*Adelhet de Machlant*). H. Dopsch, Berchtesgaden (kot v op. 54) str. 336 datira notico okrog 1130.

⁶⁹ Maximilian Weltin, Landesfürst und Adel – Österreichs Werden, v: Heinz Dopsch/Karl Brunner/Maximilian Weltin, Die Länder und das Reich (kot v op. 10) str. 225.

⁷⁰ O gospodih iz Machlanda gl.: Andreas Meiller, Regesta Archiepiscoporum Salisburgensium inde ab anno MCVI usque ad annum MCCXLVI. Regesten zur Geschichte der Salzburger Erzbischöfe Conrad I., Eberhard I., Conrad II., Adalbert, Conrad III. und Eberhard II. (Wien 1866) str. 466 sl.; Julius Strnadt, Das Land im Norden der Donau, v: Archiv für österreichische Geschichte 94 (1907) str. 139 sl.; Viktor von Handel-Mazzetti, Die Vögte von Perg, v: 70. Jahres-Bericht des Museums Francisco-Carolinum (1912) str. 125 sl.; isti, Die Herren von Schleunz in Niederösterreich und ihre Beziehungen zum Lande ob der Enns, v: Jahrbuch der heraldischen Gesellschaft »Adler« N. F. 23 (1913) str. 50 sl.; Karl Lechner, Geschichte der Besiedlung und ursprünglichen Grundbesitzverteilung des Waldviertels, v: Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich N. F. 19 (1924) str. 109 sl.; isti, Die Anfänge des Benediktinerinnenklosters Erla in Niederösterreich und sein angeblicher Stiftsbief, v: Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich N. F. 31 (1953/54) str. 9 sl.; Ernst Klebel, Der Lungau. Historisch-politische Untersuchung (Salzburg 1969) str. 149 sl.; Heide Dienst, Babenberger-Studien. Niederösterreichische Traditionsnotizen als Quellen für die Zeit Markgraf Leopolds III. (Wiener Dissertationen aus dem Gebiete der Geschichte 7, Wien 1966) str. 80 sl.

⁷¹ Kamillo Trotter, v: Monatsblatt Adler 11 (1931/34) str. 407 sl., je videl v svobodnih gospodih iz Puxa, ki so pri nas bolj znani kot gospodje Višnjegorski, tesne sorodnike gospodov iz Machlanda. Hans Pirchegger, Die Herren von Pettau, v: Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 42 (1951) str. 5 sl. pa je enako menil tudi za gospode Ptujске, ki so imeli svoje posesti tudi v Lungau: *nobilis femina* Benedikta, žena Friderika I. ali II. Ptujskega († 1167), »je verjetno pripadala visokosvobodnim (gospodom) iz Machlanda«.

⁷² H. Dopsch, Berchtesgaden (kot v op. 54) str. 336 in op. 339.

⁷³ H. Pirchegger, Landesfürst und Adel I (kot v op. 59) str. 89; E. Klebel, Lungau (kot v op. 70) str. 149 sl.

Oton iz Machlanda in njegov brat Valjuh⁷⁴. 1147 je Oton iz Machlanda uporabil svojo polovico vasi Tarcenta za dotacijo samostana v Waldhausnu v Zgornji Avstriji, ki ga je takrat ustanovil⁷⁵. Njegov brat Valjhun pa je leta 1160 v listini krškega škofa Romana I. označen kot *dominus* nekega Erpana, katerega oče Grimon se je imenoval po Tarcentu (*Grimonus de Trecentis*)⁷⁶. Grimona, ki je bil očitno machlandski ministerial v Tarcentu, srečamo z imenom Grimold tudi kot dobrotnika proštije v Berchtesgadnu, posest, ki ji jo je podaril, pa se je nahajala v istem kraju kot posest, ki jo je taisti proštiji podarila Adelajda iz Machlanda⁷⁷.

Ti podatki o donacijah Berchtesgadnu in o posestni zgodovini Tarcenta dovolj jasno kažejo, da je bil Rudolfa iz Tarcenta povezan z rodbino svobodnih gospodov iz Machlanda; o naravi te povezave pa, kot se zdi, govori prav Rudolfova daritev Berchtesgadnu iz 1126. V listini, ki je bila ob tej priliki izstavljena nekje ob Soči, se namreč med pričami, ki so bile deloma našete že zgoraj, omenja tudi Rudolfov »nečak« Oton (*Otto nepos*⁷⁸ *predicti Rōdolphi*), ki ga na njeni podlagi napisana in stilizirana tradicijska notica označuje kot kognatskega sorodnika (*Otto cognatus prefati Rōdolphi*)⁷⁹. V obeh zapisih je ta Rudolfov sorodnik naveden zelo visoko, pred grofom Popom iz Glödnitza, in že Andreas Meiller, ki je v svojih Regestih za zgodovino salzburških nadškofov iz leta 1866 kot prvi poskusil sestaviti genealogijo gospodov iz Machlanda, ga je izenačil z Otonom iz Machlanda⁸⁰, ki je poleg Waldhausna ustanovil v Avstriji tudi samostana Baumgartenberg in Erla.

Z veliko verjetnostjo je torej domnevati, da je bil Rudolf iz Tarcenta sorodstveno povezan z gospodi iz Machlanda oziroma z drugimi besedami, da je pripadal tej svobodni, iz bavarske izvirajoči⁸¹ visokoplemiški rodbini. Na prvi pogled proti temu sicer govori Rudolfova samoizjava, da živi po romanskem pravu (*professus ex natione mea lege uiuere romana*)⁸², vendar jo je možno dobro razložiti tako, da je ali zaradi poroke ali zaradi kariere ali pa

⁷⁴ Tito Miotti (a cura di), Castelli del Friuli 2. Gastaldie e giurisdizioni del Friuli centrale (Udine s. a.) str. 329.

⁷⁵ UBLOE II, št. 155 (*et in foro julii mediam partem uille, que Tritshent uocatur*); K. Trotter, Tarcento (kot v op. 61) str. 295; T. Miotti, Castelli 2 (kot v op. 74) str. 329; H. Dopsch, Berchtesgaden (kot v op. 54) str. 336.

⁷⁶ A. Jaksch, MC I, št. 214. Oton z Machlanda je bil tudi ustanovitelj ženskega samostana Erla v Spodnji Avstriji (gl. K. Lechner, Die Anfänge des Benediktinerinnenklosters Erla (kot v op. 70) str. 1 sl.) in med posestjo, ki jo je namenil tamkajšnjim benediktinkam se na zadnjem mestu omenja tudi *Dtristnichench* (UBLOE II, št. 171; zadnja objava: Maximilian Weltin, Die Erlaklosterurkunden des Niederösterreichischen Landesarchivs, v: Mitteilungen aus dem Niederösterreichischen Landesarchiv 11 (2001) str. 64 sl.), ki ga nekateri enačijo s Tarcentom v Furlaniji (V. Handel-Mazzetti, Herren von Schleunz (kot v op. 70) str. 55; K. Trotter, Tarcento (kot v op. 61) str. 295).

⁷⁷ K. A. Muffat, Schenkungsbuch, št. 118; J. Zahn, UBSt I, št. 104 (gl. zg. op. 68). K. Trotter, Tarcento (kot v op. 61) str. 296; H. Pirchegger, Landesfürst und Adel 1 (kot v op. 59) str. 83.

⁷⁸ Izraz *nepos* ni imel enoznačnega pomena. Ponavadi je res pomenil nečaka, vendar tudi bratranca in pogosto tudi še kakšnega drugega bližnjega ali daljnega krvnega sorodnika – torej isto, kar je označeval tudi izraz *consanguineus* – in izraz je imel podoben pomen kot kasnejši nemški *vetter* in *oheim*. Gl. Miha Preinfalk, Rodbina v luči srednjeveških listin, v: Zgodovinski časopis 55 (2001) str. 359 sl.

⁷⁹ K. A. Muffat, Schenkungsbuch, št. 213, 214.

⁸⁰ A. Meiller, Regesta Archiepiscoporum Salisburgensium (kot v op. 70) str. 468; H. Dopsch, Berchtesgaden (kot v op. 54) str. 336.

⁸¹ O indicijah za bavarski izvor rodbine gl. V. Handel-Mazzetti, Herren von Schleunz (kot v op. 70) str. 52 sl.

⁸² K. A. Muffat, Schenkungsbuch, št. 214.

zaradi česa tretjega, težišče svojega življenja prenesel v romansko Italijo, v Furlanijo⁸³. Rudolfovo *professio legis (iuris)* je torej razumeti v smislu, da je šlo za privzeto in ne za prirojeno pravo po katerem je živel⁸⁴.

Genealogija gospodov iz Machlanda je najbolj poznana in najmanj sporna prav v generaciji Valjhuna in Otona. Kot brata sta večkrat izpričana⁸⁵ in sta pripadala zadnji generaciji rodbine: Oton je umrl za božič leta 1149, Valjhun, ki je bil poslednji moški Machland, pa se zadnjič omenja leta 1160, v že omenjeni listini krškega škofa Romana I.⁸⁶ Zapustil je hči Adelajdo, prejkone identično z *nobilis mulier nomine Adelheit de Machlant* iz nam že poznane nedatirane berchtesgadenske tradicijske notice⁸⁷, ki pa so jo nekateri smatrali tudi za Valjhunovo sestro oziroma ženo⁸⁸. Z njeno poroko z grofom Hermanom iz Velburga iz bavarskega Nordgau⁸⁹, je machlandska dediščina, kolikor jo je še ostalo, prešla na novo rodbino, katere prednik je bil švabski vojvoda Herman IV. († 1038)⁹⁰.

Iz tradicijskihotic škofije v Freisingu in samostanov v Götweigu ter Klosterneuburgu je tudi razvidno, da sta imela Oton in Valjhun iz Machlanda še enega brata Bertolda, ki naj bi umrl mlad, medtem ko je bilo njihovemu očetu ime Friderik in se je imenoval tudi po nekem »Lautisdorfu«⁹¹ ter bil morda identičen s Friderikom iz Perga⁹². Pri rekonstrukciji genealogije gospodov iz Machlanda v generaciji Otona in Valjhuna pa je za nas še posebej zanimiva neka nedatirana tradicijska notica samostana v Admontu, ki ne izpričuje le imena matere zadnje generacije machlandskih bratov, ampak, da je mednje, kot četrti, spadal tudi

⁸³ Podobno je npr. tudi oglejski patriarh Popo († 1042) izjavil v listini za ženski benediktinski samostan Marije Device v Ogleju iz leta 1036, da živi po romanskem pravu (*qui professus sum lege Romana vivere*; R. Härtel, Urkunden des Patriarchen Poppo (kot v op. 43) str. 176 (nova merodajna objava listine, ohranjene v dveh kasnejših redakcijah, katere danes presežen in za kritično znanstveno delo ne več uporaben regest prinaša tudi F. Kos, Gradivo III, št. 87), čeprav je izviral iz bavarske rodbine Otokarjev (iz Steyerja): Heinz Dopsch, Il patriarca Poppone di Aquileia (1019–1042). L'origine, la famiglia e la posizione di principe della chiesa, v: Poppone. L'età d'oro del Patriarcato di Aquileia (Catalogo della mostra, Roma 1997) str. 16 sl.; isti, Origine e posizione sociale dei patriarchi di Aquileia nel tardo medioevo, v: Aquileia e il suo patriarcato. Atti del Convegno Internazionale di Studio (Udine 21–23 ottobre 1999) (a cura di: Sergio Tavano – Giuseppe Bergamini – Silvano Cavazza, Pubblicazioni della Deputazione di storia patria per il Friuli 29, Udine 2000) str. 290 sl. in genealoška tabela na str. 308.

⁸⁴ Tako že K. Trotter, Tarcento (kot v op. 61) str. 296. Lep primer privzetega prava imamo za obravnavan čas prav iz Furlanije: ko sta leta 1102 zakonca Egino in Ilmingarda v Čedadu prodala oglejskemu odvetniku Konradu iz Lurngaua in njegovi ženi Matildi posest v Furlaniji, Istri in na Kranjskem, izjavlja Ilmingarda, da *natione mea lege vivere langobardorum sed nunc pro viro meo lege vivere romana* (P. Kandler, CDI I, št. 118; F. Schumi, UBK I, št. 66).

⁸⁵ Npr.: K. A. Muffat, Schenkungsbuch, št. 80, 101; J. Zahn, UBSt I, št. 178.

⁸⁶ Gl. op. 76 in V. Handel-Mazzetti, Herren von Schleunz (kot v op. 70) str. 58, 60.

⁸⁷ Gl. op. 68 in V. Handel-Mazzetti, Herren von Schleunz (kot v op. 70) str. 57.

⁸⁸ A. Meiller, Regesta Archiepiscoporum Salisburgensium (kot v op. 70) str. 466 (Valjhunova sestra oz. hči); J. Strnadt, Land im Norden der Dunau (kot v op. 70) str. 140 (Valjhunova žena); H. Dopsch, Berchtesgaden (kot v op. 54) str. 336 in op. 343 (Valjhunova žena).

⁸⁹ V. Handel-Mazzetti, Herren von Schleunz (kot v op. 70) str. 57, 61 sl.; M. Weltin, Landesfürst und Adel (kot v op. 69) str. 225.

⁹⁰ Gl. F. Tyroller, Genealogie (kot v op. 46) str. 192 sl. in zlasti št. 32.

⁹¹ Glede problematike lokalizacije Lautisdorfa gl. H. Dienst, Babenberger-Studien (kot v op. 70) str. 81 sl.

⁹² V. Handel-Mazzetti, Herren von Schleunz (kot v op. 70) str. 51 sl.; isti, Vögte von Perg (kot v op. 70) str. 125 sl.; H. Dienst, Babenberger-Studien (kot v op. 70) str. 81 sl. zlasti 87.

– Rudolf⁹³! Notica namreč beleži štiri daritve, od katerih so za nas pomembne prve tri, ki se vse nanašajo na Öbelarn v zgornji dolini Aniže, kjer sta v bližini (Diemlern pri Irdningu oziroma Nieder-Öbelarnu) tradirala svojo posest proštiji v Berchtesgadnu tudi Adelajda iz Machlanda in Grimold iz Tarcenta. Prvo daritev je opravil *Walchun homo nobilis de Machlant*, ki je Admontu podaril nekega nesvobodnika z dvorom. Drugo je opravil neki Adalram, ki je samostanu podaril kmetijo s travnikom in je v notici označen kot *homo proprius* »gospoda Rudolfa, brata prej imenovanega Valjhuna« ter je zaradi tega za daritev potreboval tudi Rudolfovo soglasje. Zapis Adalramove daritve pa vsebuje še eno kronološko in vsebinsko zelo pomembno informacijo, namreč, da se je s svojim gospodom odpravljal *ad sepulchrum domini*. S tem je prejkone mišljeno, da se je skupaj z Rudolfom udeležil drugega križarskega pohoda iz leta 1147⁹⁴. Takrat so namreč šli pod vodstvom kralja Konrada III. v sveto deželo s svojimi spremstvi tudi številni (visokosvobodni) plemiči bavarsko-vzhodnoalpskega prostora, kot so bili bavarski vojvoda in avstrijski mejni grof Henrik II. Jasomirgott, grof Bernhard Spanheimski, štajerski mejni grof Otokar III, andeška grofa in brata Bertold III. in Popo, grof Hartvik iz Bogna in njegov sorodnik Friderik, ki je bil odvetnik v Regensburgu, grof Konrad II. iz Peilsteina in drugi⁹⁵. Ali se je Rudolf vrnil živ z Bližnjega vzhoda ali pa je tako kot npr. Bernhard Spanheimski in z njim še številni drugi nesrečno končal kje pod vrelin soncem Male Azije⁹⁶, ni znano. V virih se kot *Ruedolf de Machlant* omenja samo še med številnimi pričami neke tradicijske notice bavarskega samostana Au na reki Inn, ki pa je datirana v čas okrog 1135⁹⁷. Končno moramo omeniti še tretjo zgoraj omenjeno daritev Admontu, ki jo je opravila *nobilis matrona Richilt*, »mati prej imenovanih Valjhuna in Rudolfa« in s katero je samostanu podarila dve polovični kmetiji. Ta, v Admontu zabeležena machlandska trojica je kot *Rodolf, Regila, Walchon de Machlant* zabeležena tudi v bratovščinski knjigi samostana avguštincev-korarjev v Seckauu, v skupini tistih laikov, ki so imeli *minorem fraternitatem*⁹⁸.

Z ugotovitvijo, da je bilo v zadnji generaciji machlandske rodbine enemu od bratov ime Rudolf se zdi, da je rešena identiteta Rudolfa iz Tarcenta, ki je bil najverjetneje identičen tudi z istoimenim ljubljanskim posestnikom. Vendar je temu tako samo na prvi pogled. Namreč, v kolikor drži domneva, da je v listini Rudolfa iz Tarcenta iz 1126 omenjeni Oton identičen z Otonom Machlandskim, potem le-ta seveda ne bi mogel biti označen kot Rudolfov *nepos* oziroma *cognatus*, ampak bi namesto tega moralo stati *frater* ali nekaj podobnega! Dodaten indic, da Rudolf iz Tarcenta ni bil identičen z Rudolfom iz Machlanda pa je način, kako je imenovan po Tarcentu. V 12. stoletju se je že povsem uveljavila nova oblika

⁹³ J. Zahn, UBSt I, št. 270: [1.] *Walchun homo nobilis de Machland pro remedio anime sue tradidit super altare sancti Blasii Azimannum iuniorem cum curte quam colebat ad Obelach et cum uxore ac filiis*. [2.] *Adalramus homo proprius domni Rudolphi fratris supra dicti Walchoun ad sepulchrum domini cum ipso domno suo uadens, tradidit monasterio Admuntensi cum manu et licentia predicti Rodolphi mansum unum ad Obelach omnino in proprietatem. Tradidit etiam pratum ibidem, conditione tamen sui redditus interposita, sed illo in eodem itinere defuncto, monasterium utrumque possedit*. [3.] *Richilt nobilis matrona mater predictorum Walchoun et Rudolf tradidit monasterio dimidium mansum in ipsa uilla Obelach quem tunc possederat Tounzi, et alium dimidium situm in monte supra Obelach quem possederat Tedwit. l...*

⁹⁴ V leto 1147 sta tradicijsko notico datirala že J. Zahn (kot v op. 93) in H. Pirchegger, Landesfürst und Adel I (kot v op. 59) str. 83.

⁹⁵ Miha Kosi, *The Age of the Crusades in the South-East of the Empire (Between the Alps and the Adriatic)*, v: *The Crusades and the Military Orders. Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity* (ed. Zsolt Hunyadi and Jozsef Laszlovszky, Budapest 2001) str. 128 sl. in zemljevid št. 3.

⁹⁶ Podrobneje gl. August Jaksch, *Geschichte Kärntens bis 1335*, Bd. 1 (Klagenfurt 1928) str. 277 sl.

⁹⁷ *Monumenta Auginesia*, v: *Monumenta Boica I* (München 1863) str. 145 in št. 46.

⁹⁸ *Liber confraternitatum Seccoviensis*, MGH *Necrologia Germaniae II*, Diocesis Salisburgensis (ed. Sigismund Herzberg-Fränk, München 2001) str. 388.

plemiške identitete, ki se je kazala v tem, da so se plemiči začeli poimenovati po gradovih na katerih so rezidirali in ki so bili centri njihove moči in oblasti⁹⁹. Tako so nastali plemiški »priimki« in posamezen plemič jih je lahko imel več, saj se je v enem okolju lahko imenoval po enem, v drugem pa po drugem svojem sedežu (gradu). Lep primer za to je npr. andeški grof Bertold II. († 1151), s katerim začenja zgodovina te bavarske rodbine na Kranjskem¹⁰⁰, ki se je imenoval kar po štirih sedežih: *de Andechs* (Andechs na Bavarskem), *de Diezzen* (Diessen na Bavarskem), *de Plassenberch* (Plessenburg na Frankovskem) in *de Stein* (Kamnik na Kranjskem)¹⁰¹. Za Rudolfa iz Tarcenta pa pade v oči, da je tako v listini kot v pripadajoči tradicijski notici označen *de loco Tercento*, kar je povsem neobičajno. Iz tega bi lahko zaključili, da Tarcento ni mogel biti njegov sedež, ampak je tam na nek način iz nam nepoznatih razlogov le »gostoval«. In če k temu pogledamo še posest, ki jo je 1126 podaril Berchtesgadnu, vidimo, da le-ta ni ležala v Tarcentu ampak v bolj kot manj oddaljeni okolici¹⁰². Tako se zdi, da Rudolf v Tarcentu sploh ni imel posesti. To pa bi bilo nenavadno v primeru, da bi bil brat Otona in Valjhuna iz Machlanda, ki sta tam izpričana kot posestnika.

Ti problemi nas silijo v ponovni razmislek o povezavah Rudolfa iz Tarcenta z gospodi iz Machlanda, o katerih sicer ne more biti dvoma. Glede na oznako *nepos* za Otona (iz Machlanda) se zdi, da je potrebno Rudolfa iz Tarcenta iskati v generaciji Friderika, očeta štirih bratov iz zadnje generacije gospodov iz Machlanda. Kamilo Trotter¹⁰³ je za njihovega starega očeta (in Friderikovega očeta torej) smatral Valjhuna iz Lungaua, ki se 1096–1103 omenja kot priča v listinah za samostan St. Lambrecht¹⁰⁴. Temu mnenju se je kasneje pridružil tudi Ernst Klebel, ki je iz posestnozgodovinskih razlogov z njim izenačil tudi kot brata umrlega Rudolfa označenega Valjhuna neke tradicijske notice samostana v Göttweigu iz 1081/89¹⁰⁵. Če drži tako rekonstruirana genealogija gospodov iz Machlanda in če se spomnimo, kako pomembna so bila še v 11. in 12. stoletju za plemiško samorazumevanje in identiteto rodbinska imena, ki so se trdovratno prenašala iz ene na drugo generacijo ter tako ohranjala rodbinsko tradicijo, potem zbujajo našo pozornost pet freisinških tradicijskih notic, datiranih v čas med 1078 in 1085¹⁰⁶. Z njimi je »neki plemeniti mož Rudolf« (*quidam vir nobilis Rōdolfus*)¹⁰⁷ podaril freisinškemu stolnemu kapitulju in njegovim kanonikom različno posest na Bavarskem ter večje število nesvobodnjakov. Toda iz notic izvemo tudi, da je imel ta plemeniti Rudolf »iz Margarethenrieda«¹⁰⁸ za ženo neko Adelajdo¹⁰⁹ in da sta oba skupaj imela sina z imenom – Rudolf¹¹⁰! Ni potrebno ravno veliko domišljije za domnevo, da bi bil

⁹⁹ Od številne literature, ki je zvezana s tem vprašanjem, navajam samo: Hans K. Schulze, *Grundstrukturen der Verfassung im Mittelalter*. Bd. 2: Familie, Sippe und Geschlecht, Haus und Hof, Dorf und Mark, Burg, Pfalz und Königshof, Stadt (Urban-Taschenbücher 372, Stuttgart-Berlin-Köln 1992) 9 sl. (z bibliografijo); K. F. Werner, *Adel*, v: *Lexikon des Mittelalters* 1 (Stuttgart-Weimar 1999) st. 118 sl. (z bibliografijo).

¹⁰⁰ Gl. nazadnje Peter Štih, *Kranjska za časa Andeških grofov*, v: *Grofje Andeško-Meranski. Prispevki za zgodovino Evrope v visokem srednjem veku* (ur. Andreja Eržen in Toni Aigner, Zbornik razprav za mednarodnega znanstvenega simpozija Kamnik, 22.–23. 9. 2000, Kamnik 2001) str. 11 sl.

¹⁰¹ Otto Dungen (Hg.), *Genealogisches Handbuch zur bairisch-österreichischen Geschichte*, 1. Lief. (Graz 1931) str. 21, št. 35; F. Tyroller, *Genealogie* (kot v op. 46) str. 153 sl.

¹⁰² Gl. op. 53.

¹⁰³ K. Trotter, v: *Monatsblatt Adler* 11 (1931/34) str. 407 sl.

¹⁰⁴ J. Zahn, *UBSt* I, št. 88, 94, 95.

¹⁰⁵ E. Klebel, *Lungau* (kot v op. 70) str. 149 in genealoška tabela 3 v prilogi.

¹⁰⁶ T. Bitterauf, *TF* II, št. 1648a-e.

¹⁰⁷ T. Bitterauf, *TF* II, št. 1648a.

¹⁰⁸ Med posestjo, ki jo je Rudolf podaril freisinškim kanonikom, je bila tudi njegova lastniška cerkev *apud Riede*. To naj bi bil Margarethenried pri Landshutu na Bavarskem in v literaturi (O. Dungen, *Genealogisches Handbuch* (kot v op. 101) str. 75) je zato Rudolf označen kot »Rudolf von Margarethenried«.

¹⁰⁹ T. Bitterauf, *TF* II, št. 1648c, d, e.

¹¹⁰ T. Bitterauf, *TF* II, št. 1648e.

Rudolf iz Margarethenrieda lahko identičen z bratom Valjhuna iz Lungaua, njegov sin Rudolf pa z Rudolfom iz Tarcenta, in tudi ime Adelajda smo že srečali v rodbini gospodov iz Machlanda. Rudolf iz Tarcenta (oziroma tudi iz Lungaua¹¹¹), oglejski odvetnik in posestnik pri Ljubljani bi tako bil bratranec Friderika iz »Lautisdorfa«, očeta zadnjih štirih machlandskih bratov in Oton iz Machlanda bi zato lahko bil označen kot njegov *nepos*.

Tezo, da bi bil Rudolf iz Margarethenrieda lahko oče Rudolfa iz Tarcenta pa po mojem mnenju bistveno podkrepljuje še en podatek iz ene od navedenih freisinških tradicijskihotic. Z njo sta Rudolf in njegova žena Adelajda podarila večje število svojih nesvobodnikov. Med štirimi, na koncu tradicijske notice naštetimi in kot plemenite (*nobiles*) označenimi pričami, je na prvem mestu naveden nek »kranjski« Engilbero (*Engilpero Chreinensis*), ki ga je na Bavarsko spremljal njegov *miles* Adalpreht (*Adalpreht miles Engilperonis*), naveden na zadnjem, četrtem mestu¹¹². Engilberova umestitev med priče Rudolfove in Adelajdine tradicije – in to še celo na prvo mesto – zagotovo ni bila slučajna, ampak jo je razumeti kot posledico njihovih medsebojnih povezav in razmerij. Najmanj kar izpričuje je, da je Rudolf iz Margarethenrieda imel povezave s Kranjsko, čeprav je celo zelo verjetno, da je bil Engilbero, ki je svoj kranjski pridevnik v notici dobil zato, ker v razliko od ostalih ni bil z Bavarske, bližnji Rudolfov sorodnik¹¹³. Če je prej Rudolfa iz Margarethenrieda in Rudolfa iz Tarcenta povezovalo ime, ki ga je nosil sin prvega ter kot se zdi tudi povezave obeh z Machlandi, ju tako sedaj povezuje še Kranjska. Posledično bi 20 kmetij ob ljubljanskem gradu, ki jih je Rudolf med 1112 in 1125 podaril oglejskim kanonikom, vsekakor lahko izviralo iz posesti, ki jo je na Kranjskem morda imel že njegov oče. Kajti nič presenetljivega ne bi bilo, če bi Rudolf iz Margarethenrieda, ki je na Kranjskem imel svojega sorodnika, ali pa najmanj osebo, s katero je bil tesno osebno povezan, imel tam tudi svojo posest. Tudi ne bi bilo zaradi upravičene domneve, da sta bila sorodnika, nič presenetljivega, če bi njegova posest mejila na Engilberovo.

Toda kdo je bil ta kranjski plemič in kje je ležala njegova posest? Pri teh vprašanjih si lahko pomagamo z listino kralja Henrika IV., izstavljeno 11. decembra 1062 v Regensburgu. Prejemnik listine je bil neki Anzo, ki je od kralja prejel na Kranjskem v last posestvo, na katerega so mejili štirje poimensko našteti posestniki, od katerih je eden bil Engilbero¹¹⁴. Že Milko Kos¹¹⁵ in Ernst Klebel¹¹⁶ sta »kranjskega« Anza, ki je sicer rodbinsko natančneje še

¹¹¹ Gl. op. 67.

¹¹² T. Bitterauf, TF II, št. 1648d. Slab regest ima F. Kos, Gradivo IV, št. 941.

¹¹³ Tako že O. Dungen, *Genealogisches Handbuch* (kot v op. 101) str. 73, 75. G. Gänser, *Mark als Weg zur Macht* (kot v op. 51) 1. Teil, v: *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* 83 (1992) str. 91, je svoja opazovanja glede razvrščanja prič strnil v naslednjo ugotovitev: »Die Gruppierung der Zeugen unterscheidet sich in Details von Tradition zu Tradition, doch hat es den Anschein, daß im rein kirchlichen Umfeld die »edlere« Abkunft die vorderen Plätze eröffnete, während bei weltlichen Gruppierungen mehr die verwandtschaftlichen Beziehungen im Vordergrund standen.«

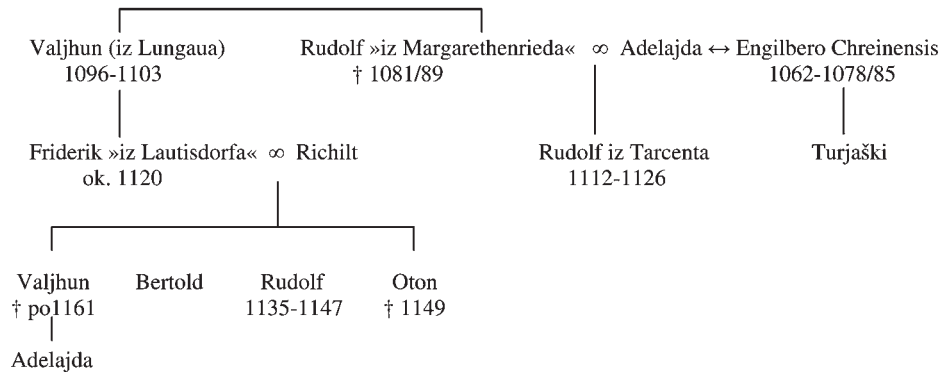
¹¹⁴ D. H. IV., št. 96 (F. Kos, Gradivo III, št. 224): *Anzoni nostro quidem fideli tale predium, quale infra terminum his nominibus subnotatum habere videbimur, in pago Creine in marcha ad eundem pagum pertinentem in comitatu Œdalrici marchionis situm ipso annuente et concedente in superiori riuuo qui Gvrca, sicut predium Rödperiti usque ad rivum Bitsa vocatum finit, ubi prefati Anzonis predium iuxta eundem riuulum adiacet in occidentali quidem plaga, ubi predia Tiepoldi comitis et Rapotonis comitis usque ad Engelberonis predium pretendere videntur, in villa Lonsa dicta, ex eiusdem predicti Engelberonis predio, sicut recto intuitu videri potest, ad prefatum predium Rödperiti, quod, ut prediximus, in superiori riuuo Gvrca vocato situm est.*

¹¹⁵ Milko Kos, *Salzburško posestvo Cesta na Kranjskem*, v: *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* 21 (1940) str. 72.

¹¹⁶ E. Klebel, *Lungau* (kot v op. 70) str. 154.

GOSPODJE IZ MACHLANDA – RUDOLF IZ TARCENTA – TURJAŠKI
(poskus)

(po: V. Handel-Mazzetti, Herren von Schleunz, str. 51; E. Klebel, Lungau, tab. 3; P. Štih)



nedoločljiv, enačila z istoimenim plemičem, ki ga večkrat srečamo kot pričo v listinah salzburških nadškofov Balduina (1041–1060) in Gebharda (1060–1088)¹¹⁷. Njegovo pojavljanje v spremstvu salzburških nadškofov je razumljivo, saj je bil Anzo salzburški vazal in je imel od tamkajšnje cerkve v fevdu posest v Pongauu in v Lungauu¹¹⁸. Da gre pri »salzburškem« in »kranjskem« Anzu za eno in isto osebo, pa poleg enakega imena in časa v katerem sta živela govori tudi zgodovina njegove kranjske posesti, ki je kasneje (najverjetneje po Anzovi smrti) pripadla Salzburgu¹¹⁹. V Lungauu pa je Anzo že za časa svojega življenja vrnil od svojega tamkajšnjega salzburškega fevda nadškofu Gebhardu desetine, ki jih ta okrog 1075 podelil samostanu v Admontu. A njegov naslednik, nadškof Tiemo, jih je *necessitate persecutionis* okrog 1090 podelil Dietmarju iz Dornberga (Lungaua)¹²⁰, ki je na stara leta želel, da se vrnejo Admontu. Toda desetine je (po Dietmarjevi smrti) zase zahteval nam že dobro poznani Oton iz Machlanda in šele ko se jim je 1139 na nadškofov pritisk odpovedal, jih je

¹¹⁷ W. Hauthaler, SUB I, str. 233 (št. 5a), 242 (št. 22); W. Hauthaler/F. Martin, SUB II, št. 81, 82, 94, 95, 96, 98.

¹¹⁸ W. Hauthaler/F. Martin, SUB II, št. 140.

¹¹⁹ M. Kos, Salzburško posestvo Cesta (kot v op. 115) str. 66 sl. je že 1940 pokazal, da gre pri salzburškem posestvu *Cetz*, ki ga je starejše zgodovinopisje do vključno: Ljudmil Hauptmann, Grofovi Višnjegorski, v: Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti 250 (1935) str. 234, lokaliziralo v okolico Rogatca na Štajerskem, za nekdanje Anzovo kranjsko posest, ki jo je le-ta prepustil nadškofiji. Toda Salzburg je bil zaradi te posesti že pred koncem 11. stoletja v sporu z mejnim grofom Starkandom (Savinjskim) in njegovim bratom Werigandom (krškim odvetnikom) iz sorodstvenega kroga sv. Heme Krške (gl. L. Hauptmann, Grofovi Višnjegorski (kot v op. 119) genealoška tabela v prilogi). Spor je bil končan šele, ko sta se Werigandova hči Hema in njen mož grof Volfrad iz Treffna v zameno za sto kmetij na Zgornjem Štajerskem leta 1141 odpovedala posestvu Cesta (W. Hauthaler/F. Martin, SUB II, št. 203). Od uglednih prič, ki so se za ta namen zbrale v Brežah na Koroškem, je od posvetnih na prvem mestu naštet Spanheimovec grof Siegfried iz Lebenaua, ki se je okrog 1130 imenoval tudi po Raki na Dolenjskem (T. Bitterauf, TF II, št. 1726; gl. P. Štih, Rodbina koroških Spanheimov (kot v op. 10)), sledita mu dva grofovski tovariša, Vovbržan Popo »de Creine« (gl. op. 59) in Ortenburžan Oton, na četrtem mestu pa je nato naštet nam že poznani Oton iz Machlanda, pred (svojim sorodnikom? gl. op. 71) Henrikom Prisom (Višnjegorskim) in Meginhardom s Šumberka.

¹²⁰ O njem gl. E. Klebel, Lungau (kot v op. 70) str. 170 sl.; H. Pirchegger, Landesfürst und Adel 1 (kot v op. 59) str. 89 sl.

Konrad I. lahko vrnil Admontu¹²¹. Anzo ni bil edini posestnik na Kranjskem, ki je imel svoje posesti tudi v Lungau. V to skupino je spadal tako Rudolf iz Tarcenta kot tudi grofje iz bavarskega Vohburga, ki jih bomo še spoznali kot posestnike na Kranjskem in celo kot Anzove mejaše in sosed¹²². In če se sedaj spomnimo, da so imeli v Lungau svoje posesti tudi drugi posestniki na današnjem slovenskem ozemlju, kot so bili npr. svobodni gospodje iz Puxa-Višnje gore in gospodje Ptujski¹²³, potem se nam Lungau kaže v povsem novi luči kot pomembna odskočna deska z bavarskega prostora izvirajočega plemstva za njihovo posestno ekspanzijo proti jugu.

Tu, na Kranjskem, je kralj Henrik IV. prvič nagradil Anza že leta 1058, ko mu je na jugovzhodu Ljubljanske kotline podelil tri kraljevske hube v štirih vaseh *Bizi*, *Dobelgogesdorf*, *Herzogenbach* in *Lipnack* ter mu hkrati dovolil, da v kolikor v navedenih krajih ne bi bilo dovolj zemlje, da jo popolni v najbližji naseljih južno od reke z imenom *Bitzi*¹²⁴. Ker je v listini navedene kraje identificirati z vasmi Bičje, Podtabor, Udje in Lipljene južno od Grosupljega, na južni strani potoka Bičje¹²⁵, je Anzova prvotna kranjska posest ležala v gričevnatem svetu v trikotniku med Grosupljem, Turjakom in Čretežem. Na ta prostor se po mojem mnenju navezuje tudi druga darovnica za Anza iz leta 1062 in jo povezujem z uresničitvijo določbe listine iz 1058, da naj si Anzo, v kolikor ne bo v omenjenih vaseh dovolj kraljeve zemlje, le-to poišče v najbližjih naseljih, ki pa ne smejo ležati severno od potoka Bičje. Kajti po listini iz 1062 se je vse do tam (*usque in rivum Bitsa*) raztezalo od zgornje Krke segajoče posestvo nekega Ruodperta, na katerega se je navezovalo Anzovo posestvo: potok Bičje je tako predstavljal severovzhodno mejo 1058 ustanovljenega in nato 1062 v razširjenih mejah ponovno podeljenega Anzovega posestva.

Za njegovo zahodno mejo pa je 1062 rečeno, da sega vse do tam, kjer se posestvi grofa Diepolda in grofa Rapota dotikata Engelberovega posestva; pri vasi *Lonsa* pa do tja, kjer se stikata Engelberovo in Ruodpertovo posestvo. Z mejaši opisana meja Anzove posesti nam tako kaže, da je bila posestna in lastniška strukturiranost prostora na jugovzhodu Ljubljane kmalu po sredi 11. stoletja precej bolj pestra, kot bi si morda mislili, saj se v listini omenja kar pet različnih posestnikov. Ker je Udje po listini iz 1058 najbolj na zahodu omenjeni kraj Anzove posesti, menim, da ne moremo preveč zgrešiti, če zahodno mejo njegovega posestva domnevamo nekje na črti Pijava Gorica – Turjak, kjer se v dolini Želimeljščice ostro konča oziroma začne Ljubljansko barje. Tu nekje sta se stikali posestvi grofov Diepolda in Rapota

¹²¹ W. Hauthaler/F. Martin, SUB II, št. 196: *decimas in Longowe quas quondam inbeneficiatas Anzoni nobili viro Gebhardus archiepiscopus ipso resignante monasterio sancti Blasii delegaverat, sed dominus Tyemo necessitate persecutionis Dietmaro nobili viro de Dornberch in beneficio concesserat, petitione eiusdem senis ecclesie Admontensi redonavimus, et Ottonem nobilem de Machlant, qui eas iniuste usurpaverat, ipsas apud Strazwalhen abdicare fecimus*. Gl. tudi E. Klebel, Lungau (kot v op. 70) str. 43. sl., 153.

¹²² Gl. op. 139–173.

¹²³ H. Pirchegger, Landesfürst und Adel I (kot v op. 59) str. 89 sl.; E. Klebel, Lungau (kot v op. 70) str. 147 sl.

¹²⁴ D. H. IV., št. 43 (F. Kos, Gradivo III, št. 201): *fideli nostro Anzo nominato tres regales mansos in villis, quorum nomina subsequentur, id est Bizi, Dobelgogesdorf, Herzogenbach et Lipnack, et si in his aliquid defuerit, in proximis habitationibus ex meridiana parte fluminis Bizi nuncupati ad implendos, in marcha Kreina et in comitatu Œdelrici marchionis sitos*.

¹²⁵ Glede lokalizacije te posesti gl. Milko Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500) (Ljubljana 1975) zv. 1–2, s. v. Bičje, Udnje, Lipljene; isti, Salzburško posestvo Cesta (kot v op. 115) str. 71 (edino tu lokalizira tudi *Dobelgogesdorf* v nekdanje Šent(j)urje, današnji Podtabor); Jochen Giesler, Der Ostalpenraum vom 8. bis 11. Jahrhundert. Studien zu archäologischen und schriftlichen Zeugnissen. Tl. 2: Historische Interpretation (Frühgeschichtliche und Provinzialrömische Archäologie. Materialien und Forschungen 1, Rahden/Westf. 1997) str. 345 in op. 731 in slika 56.

z Engelberonovim. Zaradi vasi *Lonsa*, ki je lahko le Ločnik pri Turjaku¹²⁶ in ki je ležala na Engelberonovem posestvu, je posestvi grofov Diepolda in Rapota, o katerih bo v nadaljevanju še nekaj povedanega, predvidevati severozahodno od tod, okrog Iga in na Ljubljanskem barju. Za Engelberovo posestvo, ki je na eni strani mejilo na Diepoldovo in Rapotovo ter na drugi strani na Ruodpertovo, tako ostane širši prostor Turjaka.

S tem smo praktično tudi že odgovorili kdo je bil *Engilpero Chreinensis* iz tradicijske notice Rudolfa iz Margarethenrieda. Da je bil z ozirom na ime, socialni status in svoj kranjski »priimek« identičen z Engelberom iz 1062, ne more biti dvoma. Imeti ga je za začetnika prvih (svobodnih) gospodov Turjaških, ki so izumrli sredi 13. stoletja¹²⁷. Kajti tega ne dokazujeta samo njegova posest okrog Turjaka in ime, ki je bilo v turjaški rodbini nato vodilno, ampak tudi visok socialni položaj, ki so ga imeli prvi Turjačani kot pripadniki svobodnega plemstva (*liberi*)¹²⁸ in v krog katerega je spadal tudi kot *nobiles* označen Engilbero »Kranjski«, ki je imel tudi svojega svobodnega (in plemenitega) vazala-*milesa*¹²⁹. A to še ni vse: bavarski izvor Turjačanov, o katerem se je dosedaj samo domnevalo¹³⁰, je s povezavo, ki jo je imel Engilbero – sedaj mu namesto Kranjski že lahko rečemo Turjaški – z Rudolfom iz Margarethenrieda, sedaj potrjen. Engilberovo pojavljanje v Rudolfovi tradiciji na Bavarskem, v zadevah, ki se bile izrazito družinske, posest, ki jo je imel domnevni Rudolfov istoimeni sin nekje v bližini Ljubljane, kjer je nedaleč stran imel svojo posest tudi Engilbero, vse to nakazuje, da sta bila Rudolf iz Margarethenrieda in Engilbero Turjaški sorodstveno povezana, kar zopet pomeni, da je potrebno izvor Turjačanov morda iskati v plemiškem krogu iz katerega so izvirali tudi gospodje iz Machlanda; ljubljansko posest Rudolfa iz Tarcenta pa lahko še z večjo gotovostjo pomaknemo za eno generacijo nazaj in jo pripišemo že njegovemu očetu.

¹²⁶ Tako že M. Kos, Salzburško posestvo Cesta (kot v op. 115) str. 71; isti, Gradivo za historično topografijo I (kot v op. 125) str. 330. Druga možnost, ki jo je predvideval F. Kos, Gradivo III, št. 224 in op. 2, da bi *villa Lonsa* bile Luče južno od Višnje gore ni verjetna že zaradi tega, ker ležijo Luče vzhodno od potoka Bičje, torej na Roudpertovi posesti.

¹²⁷ Gl. O. Dungern, Genealogisches Handbuch (kot v op. 101) str. 73; Andrej Komac, Vzpon Turjaških v srednjem veku (I. del), v: Zgodovinski časopis 54 (2000) str. 18; Miha Preinfalk, Gospodje Turjaški v srednjem veku. Genealoška podoba turjaške rodbine do 16. stoletja (magistrsko delo, tipkopis, Ljubljana 2001) str. 60 sl.

¹²⁸ O rodbini prvih, svobodnih, Turjačanov nazadnje: A. Komac, Vzpon Turjaških (kot v op. 127) str. 17 sl.; M. Preinfalk, Gospodje Turjaški (kot v op. 127) str. 74 sl.

¹²⁹ *Miles* je v 11. stoletju pomenil predvsem vazala nasplošno, zato to funkcijsko oznako srečamo tudi pri takšnih osebah, kot so bili grofi, vojvode in podobni visokoplemiški prejemniki vladarskih diplom (Gl. Štih, »Villa« (kot v op. 13) str. 102 in v op. 409 navedeno literaturo). Za predstavo, kakšni socialni skupini je moral pripadati Engilbero Kranjski (in njegov *miles* Adalpreht), je zelo izpovedna t. i. poročna pogodba med freisinškim vicedomom in kasnejšim prvim ortenburškim grofom Adalbertom in njegovo ženo Berto iz okrog 1072 (T. Bitterauf, TF II, št. 1469) – torej okvirno iz istega časa – v kateri je med pričami pred *ignobiles* naštetih kar 47 plemenitih (*nobiles*). Kar je zanimivo in kar je v skladu z ugotovitvijo, da pomeni *miles* nasplošno vazala in, da so to torej lahko bili tudi (visoko)plemeniti ljudje, je, da so to skupino tvorili tudi militi, ki se navajajo v paru s svojimi seniorji: *Nobiles enim isti sunt: Heinrich filius Marchwardi Carinthiensis comitis et milites eius Ödalschalch, Anno, Erchanger, Arnolt comes de Diezan et miles eius Wolftrigel, Meginhart comes de Giltich(ingen) et miles eius Magnus, Otto comes de Daningan et miles eius Reginpreht, Otto comes de Skeyrun et miles eius Reginpreht, Adalchoch de Umbalesdorf et miles eius Rötpreht, Adalpreht de Heriboldesueldeun et miles eius Arnolt, Ernst comes et vassallus suus Isingrim, Ger comes et miles eius Reginhart, Werinheri comes et vassallus suus Ozi, Lanfrit comes, Adalram miles Patauiensis episcopi et miles eius Ratpoto* (itd.). Za identifikacijo vodilnih imen tega seznama gl. Therese Meyer/Kurt Karpf, Herrschaftsausbau im Südostalpenraum am Beispiel einer bayerischen Adelsgruppe. Untersuchungen zum Freisinger Vizedom Adalbert, zur Herkunft der Eurasburger in Bayern, der Grafen von Tirol und der Grafen von Ortenburg in Kärnten, v: Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 63 (2000) str. 494 sl.

¹³⁰ Gl. M. Preinfalk, Gospodje Turjaški (kot v op. 127) str. 58 sl.

Sergij Vilfan je sicer menili, da se za Engelberom iz 1062 skriva Engelbert I. Spanheimski († 1096)¹³¹, prvi na Koroškem rojeni Spanheim iz zakona Sigfrida Spanheimskega in Rikarde »iz Labota«¹³². K temu sta ga napeljevala tako ime kot tudi posest prvega (ki pa jo ni poskušal natančneje lokalizirati), v kateri je videl začetke spanheimskega ljubljanskega gospostva. V podporo tej tezi bi lahko navedli tudi Vilfanu še nepoznan podatek, da se Engelbert I. Spanheimski že leta 1063 ali 1064 omenja v Ogleju v Furlaniji¹³³, s čimer je dejansko izpričano njegovo delovanje daleč na jugu že v obravnavanem času. Toda na drugi strani govorijo še tehtnejši argumenti proti tej Vilfanovi tezi. Prvi indic, da sta bila Engelbero iz 1062 in Engelbert I. Spanheimski dve različni osebi, je že njuna različna oblika v osnovi istega imena. Tradicijska notica Rudolfa iz Margarethenrieda potrjuje, da so prvega klicali Engi(e)lbero (in ne Engi(e)lburtus), medtem, ko je ime Spanheima konsekventno navajano v obliki Engelbertus¹³⁴. Še bolj pomembno pa je tole: Engelbert I. Spanheimski je bil po svojem položaju grof. Kot *comes* je označen že ob svoji prvi omembi iz leta 1057 v frankovskem Kraichgauu¹³⁵, kjer je nasledil svojega umrlega sorodnika Wolframa iz rodu Zeizolf-Wolram¹³⁶, kasneje pa se je kot grof imenoval še po Spanheimu (1060/77) in v Pustriški dolini (1070 – ok. 1090)¹³⁷. Zaradi tega bi bilo upravičeno pričakovati, da bi bil Engelbero iz 1062, v kolikor bi bil res identičen z Engelbertom I. Spanheimskim, v listini za Anza označen kot *comes*. Pa ni. In ker sta v isti listini in celo v istem stavku Engelberova severozahodna soseda Diepold in Rapoto označena kot grofa¹³⁸, je očitno, da grofovska oznaka pri Engelberu ne manjka slučajno, ampak zato, ker – v razliko od Diepolda in Rapota, pa tudi Engelberta I. Spanheimskega – to ni bil! Proti Vilfanovi tezi pa govori tudi nič manj pomemben posestniški argument, kajti kot smo videli zgoraj, se Engelberonova posest ni pokrivala s kasnejšo spanheimsko ampak s kasnejšo turjaško posestjo.

Ne torej Engelbero, ampak grofa Diepold in Rapoto, katerih posestvi (*predia*) sta glede na opis Anzovih meja iz 1062 vključevali jugovzhodni konec Ljubljanskega barja, prideta – poleg Rudolfa iz Tarcenta seveda – predvsem v pošteev kot predhodnika spanheimskega ljubljanskega gospostva. A kdo sta bila ta dva grofa? Kamillo Trotter ju je že leta 1931 prištel k rodbini grofov iz Vohburga (med Münchnom in Regensburgom)¹³⁹, ki je zaradi v njej tipičnih imen Ra(t)poto in Dietpold znana tudi pod imenom Ra(t)potoni-Dietpoldingi¹⁴⁰. Rodbina se je konec 10. in v prvi polovici 11. stoletja začela uveljavljati v bavarskem

¹³¹ Sergij Vilfan, *Zgodovina Ljubljane od začetka do 16. stoletja*, v: Ferdo Gestrin (ur.), *Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo* (Ljubljana 1984) str. 80; po njem Dušan Kos, *Med gradom in mestom. Odnos kranjskega, slovenještajerskega in koroškega plemstva do gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja* (Ljubljana 1994) str. 48 in op. 81; isti, *K osemstopetdesetletnici* (kot v op. 8) str. 29 sl.

¹³² Gl. H. Dopsch, *Gründer kamen vom Rhein* (kot v op. 10) str. 49 sl.; F. Hausmann, *Grafen zu Ortenburg* (kot v op. 10) str. 11 sl.; P. Štih, *Rodbina koroških Spanheimov* (kot v op. 10).

¹³³ R. Härtel, *Görz und die Görzer* (kot v op. 19) str. 64 sl. (edicija listine); F. Hausmann, *Grafen zu Ortenburg* (kot v op. 10) str. 12; T. Meyer/K. Karpf, *Zur Herkunft der Grafen von Görz* (kot v op. 13) str. 31 (identifikacija z Engelbertom I. Spanheimskim). Omenja se kot odvetnik svoje bodoče žene Hedvige, ki je takrat kot vdova po svojem možu Hermanu Eppensteinskemu podarila oglejskemu kapitulju za njegov aniverzarij vas Skrilje v Vipavski dolini.

¹³⁴ Gl. A. Jaksch, *MC IV/2*, register, s.v.

¹³⁵ D. H. IV., št. 12. (*in pago Creihgouwe in comitatu Engelberti comitis*). K temu gl. F. Hausmann, *Grafen zu Ortenburg* (kot v op. 10) str. 12; H. Dopsch, *Gründer kamen vom Rhein* (kot v op. 10) str. 50.

¹³⁶ Friedrich Hausmann, *Siegfried, Markgraf der »Ungarnmark« und die Anfänge der Spanheimer in Kärnten und im Rheinland*, v: *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich* N. F. 43 (1977) str. 157 sl.

¹³⁷ F. Hausmann, *Grafen zu Ortenburg* (kot v op. 10) str. 12.

¹³⁸ Gl. op. 114.

¹³⁹ O. Dugern, *Genealogisches Handbuch* (kot v op. 101) str. 54 sl. in tabela 4, str. 73.

¹⁴⁰ F. Tyroller, *Genealogie* (kot v op. 46) str. 180 sl.

kolonizacijskem prostoru avstrijskega Podonavja. Ra(t)poto I., prvi znani predstavnik rodbine, je že leta 977 izpričan kot grof v Salzkammergut v zgornjem Traungauu¹⁴¹. Še bolj proti vzhodu, v velikem praznem obmejnem prostoru proti češkim in madžarskim sosedom, so začeli Ra(t)potoni-Dietpoldingi v Weinviertlu in v Dunajski kotlini, kjer so kontrolirali pomembna gradova Mödling in Hainburg, izgrajevati s svojim ministerialnim spremstvom samostojno gospodstvo področje, dokler niso bili zaradi svoje procesarske pozicije v investiturnem boju prisiljeni zapustiti nastajajočo deželo gregorijansko usmerjenega mejnega grofa Leopolda II. Babenberžana¹⁴². Naša *Tiepoldus comes et Rapoto comes* iz listine za Anza iz leta 1062 je tako enačiti z bratoma Dietpoldom II. in Ra(t)potom IV. iz rodbine grofov iz Vohburga¹⁴³. Prvi je bil proti koncu svojega življenja mejni grof v bavarskem Nordgauu. Kot *Tiepoldus marchio* je naštet med *familiares* oziroma med *amicis* kralja Henrika IV. v dveh listinah, s katerima je leta 11. junija 1077 v Nürnbergu podelil oglejskemu patriarhu Sigehardu in oglejski cerkvi mejni grofiji Istro in Kranjsko in ki tudi kažeta na Dietpoldove povezave s slovenskim prostorom¹⁴⁴. Že naslednje leto, 7. avgusta 1078, je v bitki pri Mellrichstadtu na Frankovskem, v prvem velikem spopadu v državljanski vojni med Henrikom IV. in protikraljem Rudolfom iz Rheinfeldna, izgubil življenje, kralj pa bitko¹⁴⁵.

Podobno je dve leti kasneje, 15. oktobra 1080, končal tudi njegov brat Ra(t)poto IV., *unus de summis principibus*, kot ga je v svoji *Liber de bello Saxonico* označil progregorijanski kronist Bruno¹⁴⁶. Padel je na Saškem pri reki Elster, v bitki, ki jo je Henrik IV. sicer zopet izgubil, vendar je bil v njej smrtno ranjen tudi protikralj Rudolf. Ra(t)poto IV. nam je drugače v sedemdesetih letih 11. stoletja iz virov poznan tudi kot grof v Chamu (severovzhodno od Regensburga) in kot odvetnik samostana sv. Emerama v Regensburgu¹⁴⁷. Leta 1072 je prisostvoval posvetitvi samostanske cerkve opatije v Michaelbeuernu (severno od Salzburga), »hišnega« samostana Sighardingov¹⁴⁸. Poročilo o posvetitvi, katero je opravil oglejski patriarh Sigehard, sam pripadnik Sighardingov¹⁴⁹, in ki je ohranjeno v dveh verzijah, zelo dobro odlikava Ra(t)potovo mesto znotraj bavarskega visokega plemstva in njegove povezave z jugom. Svečani priložnosti so tudi kot priče prisostvovali ugledni gostje, med katerimi so bili patriarhov nečak Sigehard, kasneje izpričan kot grof v Tenglingu in odvetnik v Michaelbeuernu¹⁵⁰, mejni grof Lui(t)pold (II. Babenberžan?), furlanski grof Ludvik¹⁵¹,

¹⁴¹ F. Tyroller, *Genealogie* (kot v op. 46) str. 180 in št. 1.

¹⁴² M. Weltin, *Landesfürst und Adel* (kot v op. 69) str. 222.

¹⁴³ O. Dungern, *Genealogisches Handbuch* (kot v op. 101) str. 73 (Rapoto IV. je tu označen kot Rapoto III., medtem ko je za Dietpolda dopuščena možnost, da bi lahko šlo tudi za njunega očeta Dietpolda I., ki pa je umrl že okrog 1060); precizneje F. Tyroller, *Genealogie* (kot v op. 46) str. 184 in št. 6, str. 185 in št. 8.

¹⁴⁴ DD. H. IV., št. 295, 296. K tema podelitvama gl. P. Štih, *Oglejski patriarhi* (kot v op. 47) str. 41.

¹⁴⁵ O. Dungern, *Genealogisches Handbuch* (kot v op. 101) str. 55 in št. 5; F. Tyroller, *Genealogie* (kot v op. 46) str. 185 in št. 8. Za širši kontekst konflikta med Henrikom IV. in gregorijansko opozicijo v Nemčiji gl. npr. Hans K. Schulze, *Hegemoniales Kaisertum. Ottonen und Salier*, Berlin 1994) str. 412 sl., zlasti 437.

¹⁴⁶ Bruno, *Liber de bello Saxonico* (ed. Hans-Eberhard Lohmann, MGH *Kritische Studentexte* 2, Leipzig 1937) c. 122.

¹⁴⁷ F. Tyroller, *Genealogie* (kot v op. 46) str. 184 in št. 6.

¹⁴⁸ Gl. Heinz Dopsch, *Michaelbeuern, v: Germania Benedictina III, Österreich und Südtirol*, Tl. 2 (bearb. von Ulrich Faust und Waltraud Krassnig, St. Ottilien 2001) str. 661 sl.

¹⁴⁹ H. Dopsch, *Origine e posizione sociale dei patriarchi* (kot v op. 83) str. 294 in genealoška tabela na str. 309.

¹⁵⁰ F. Tyroller, *Genealogie* (kot v op. 46) str. 95 sl. in št. 29.

¹⁵¹ Gl. Štih, »Villa« (kot v op. 13) str. 100 in op. 399.

oglejski odvetnik Markvard IV. Eppensteinski in njegov istoimeni sin¹⁵², grof Kacil (Kadaloh) *de Mvosiza*, ki je pripadal rodbini Ariboncev¹⁵³ in je v Možacu v Kanalski dolini po katerem se je imenoval, ustanovil samostan, prav tako pa tudi v Ebersdoru na Koroškem¹⁵⁴, nadalje Meginhard III. (*Albus*), grof v zgornjem Lurnu okrog Lienza, katerega sin Majnhard iz zakona z Diemuto Spanheimsko je bil kasneje začetnik goriških grofov¹⁵⁵. Manjkala nista niti Bernhard, sin grofa Otona iz Scheyerna-Wittelsbacha¹⁵⁶ in grof Viljem, ki se je kot prvi svojega rodu kasneje imenoval po Vovbrah (Heunburg) na Koroškem¹⁵⁷. O ugledu in položaju, ki ga je znotraj te eminentne družbe užival grof Ra(t)poto IV. je zelo izpovedno dejstvo, da je skupaj s svojima dvema sinovoma Ulrikom in Ra(t)potom v daljši verziji poročila naštet na prvem mestu med grofovskimi pričami, v krajši pa sta pred njimi samo patriarhov nečak in mejni grof Lui(t)pold¹⁵⁸.

Oba vohburška brata, ki sta leta 1062 izpričana kot posestnika na Kranjskem, sta bila torej leta 1078 oziroma 1080 že mrtva. Ker je vsak od njuju zapustil moške potomce, je pričakovati, da so le-ti dedovali tudi njuni kranjski posestvi. Sin Dietpolda II. je bil Dietpold III., mejni grof v Vohburgu in Chamu, medtem ko je Ra(t)poto IV. zapustil iz prvega zakona sinova Ra(t)pota V. (bavarski palatinski grof) in Ulrika (grof v Passauu), ki se jima je iz drugega zakona pridružil še polbrat Herman, najprej župnik v Chamu, nato od leta 1096 škof v Augsburgu¹⁵⁹. Herman je postal augsburški škof prav s pomočjo svojih dveh polbratov in Ra(t)pota V. je v podporo Hermanovi kandidaturi podelil tamkajšnjim kanonikom *predium in Creino*¹⁶⁰; očitno posest, ki jo je Ra(t)poto V. imel na Kranjskem¹⁶¹. Kolikšen del vohburške kranjske posesti so takrat dobili augsburški kanoniki ni mogoče ugotoviti, čeprav je najverjetneje domnevati, da je šlo za tisti del (ali pa nekaj od tega dela), ki je 1062 pripadal očetu Ra(t)pota V., Ra(t)potu IV. Vsekakor se zdi, da je morala imeti rodbina grofov iz Vohburga v okvirnem prostoru Ljubljane na Kranjskem še naprej svojo posest in da je ta prvotno vohburška posest tvorila osnovo, iz katere je kasneje zraslo veliko ljubljansko teritorialno zemljiško gospodstvo koroških Spanheimov¹⁶².

¹⁵² Gl. K.-E. Klaat, Eppensteiner (kot v op. 38) str. 42 in št. 49; F. Hausmann, Carinziani e stiriani (kot v op. 13) str. 551 sl.

¹⁵³ Heinz Dopsch, Die Aribonen – Stifter des Klosters Seeon, v: Kloster Seeon. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Kultur der ehemaligen Benediktinerabtei (Hg. Hans von Malottki, Weißenhorn 1993) str. 85 sl. in genealoška tabela na str. 70.

¹⁵⁴ Gl. R. Härtel, Urkunden des Klosters Moggio (kot v op. 48) str. 35 sl.

¹⁵⁵ H. Dopsch, Herkunft und Aufstieg (kot v op. 37) str. 14 sl.; T. Meyer/K. Karpf, Zur Herkunft der Grafen von Görz (kot v op. 13) str. 46 sl.; T. Meyer/H. Dopsch, Von Bayern nach Friaul (kot v op. 13).

¹⁵⁶ F. Tyroller, Genealogie (kot v op. 46) str. 247 in št. 3.

¹⁵⁷ H. Dopsch, Grafen von Heunburg (kot v op. 59) str. 313 in genealoška tabela na koncu.

¹⁵⁸ W. Hauthaler, SUB I, str. 771 sl. in št. 1a, b (a: *Huius testes sunt: Iunior Syrvs nepos patriarche et Liupoldus marchio et Rapoto senior et Vdalric et iunior Ratpodo filii eius l...l*; b: *Testium nomina de comitibus: Rapoto et filii eius Vdalricus et Rapoto l...l*).

¹⁵⁹ F. Tyroller, Genealogie (kot v op. 46) genealoška tabela 13 in str. 186 in št. 12, str. 187 in št. 13, str. 188 in št. 17.

¹⁶⁰ Edmund Oefele, Geschichte der Grafen von Andechs (Innsbruck 1877) str. 225 (listina št. 2). Kot prva priča je v tej nedatirani notici naštet *marchio Diepaldus*, bratranec Ra(t)pota V., Dietpold III.

¹⁶¹ E. Oefele, n. n. m., je menil, da se *Creino* nanašal na Gremheim severno od Augsburga, o čemer je bil zelo skeptičen že Kamillo Trotter (O. Dungern, Genealogisches Handbuch (kot v op. 101) str. 55), ki tudi daje prednost Kranjski.

¹⁶² Mimogrede naj bo omenjeno, da bi znal biti vohburška posest tudi prostor Gornjega gradu, ki sta ga leta 1140 visokoplemenita Diepold *de Chagere* in njegova žena Truta podarila oglejski cerkvi z namenom, da tam ustanovi benediktinski samostan (J. Zahn, UBSt I, št. 180). Zaradi njegovega tipičnega vohburškega imena Die(t)pold, je že H. Pirchegger, Landesfürst und Adel I (kot v op. 59) str. 169, menil, da je izviral

Že omenjeni drugi sin Ra(t)pota IV., grof Ulrik († 1099), ki se je imenoval po Passauu in ki je bil tako mogočen in bogat, da so ga namesto Ulrik klicali *Vilrich* (= vielreich)¹⁶³, je imel iz zakona z Adelajdo iz Frontenhausna-Lechsgemünda samo hči edinko Uto. Le malo pred svojo smrtjo jo je Ulrik verjetno 1098/99 omožil z Engelbertom II. Spanheimskim, prvorojencem ustanovitelja šentpavelskega samostana Engelberta I. († 1096)¹⁶⁴. Engelbert II. je bil najkasneje od 1108 istrski mejni grof, 1124 pa je po smrti svojega mlajšega brata Henrika (IV.) postal kot drugi član spanheimske rodbine koroški vojvoda¹⁶⁵. V tej funkciji smo ga leta 1126 srečali na Soči v listini Rudolfa iz Tarcenta, kamor je prišel skupaj s svojima sinovoma Engelbertom III. in Ulrikom I.¹⁶⁶. Slednji je ime dobil po očetu svoje matere in eno od vodilnih imen koroških Spanheimov je v rodbino prišlo preko sorodstvenih povezav z Vohburgi. Vohburško ime je nosil še eden od sinov Engelberta II. in Ute: grof Rapoto, ki se je 1123/33 kot prvi imenoval po Ortenbergu (kasneje Ortenburgu) pri Passauu na Bavarskem in je bil začetnik še danes živeče veje koroških Spanheimov¹⁶⁷. Toda Uta, ki jo je dosedaj povezovalo s slovenskim prostorom to, da je 1135/41 podarila proštiji v Baumburgu na Zgornjem Bavarskem 20 kmetij v vasi Črniče v Vipavski dolini¹⁶⁸, v spanheimsko rodbino ni prinesla samo novih imen ampak predvsem bogato posest, izvirajočo iz njenega položaja univerzalne dedinje po očetu Ulriku. Ta je ležala predvsem v širši okolici Passaua in v Chiengauu¹⁶⁹. Po tamkajšnjih gospodstvih in gradovih sta se Engelbert II. Spanheimski in njegov istoimeni sin celo titulirala kot »mejnega grofa iz Kraiburga« in »mejnega grofa iz Markwartsteina«¹⁷⁰, medtem, ko se je Uta po moževi odpovedi koroškega vojvodskega položaja (1134) in odhodu v samostan Seeon, titulirala celo kot »vojvodinja iz Kraibur-

bodisi iz neke stranske veje vohburške rodbine bodisi, da ji je pripadal po svoji materi, čeprav iščejo nekateri njegov izvor tudi v krogu grofov iz Bogna (Günther Bernhard, *Die Stiftungsurkunde des Klosters Oberburg*, v: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 108 (2000) str. 267). Vsekakor je indikativno, da se pojavlja Diepold iz Kagra večkrat v družbi s Spanheimi (Pirchegger, n. n. m.), ki so bili sorodstveno povezani z grofi iz Vohburga (gl. spodaj) in tudi v listini oglejskega patriarha Pelegrina I. iz 1140, s katero je na nekdanjem Diepoldovem gornjegrajskem alodu ustanovil benediktinski samostan, je kot prvi med posvetnimi pričami naveden grof Bernhard Spanheimski.

¹⁶³ A. Jaksch, MC III, št. 507: *comes Udalricus de Pactavia et prepotens et dives ita, ut vulgo Vilrich appellaretur, viduam ipsius [Adilheit] duxit uxorem; per quam tamen solam filiam generans nomine Utam Eingelperto duci de Chraieburc eam deoponsavit.*

¹⁶⁴ F. Tyroller, *Genealogie* (kot v op. 46) str. 189 in št. 20, str. 265 in št. 5; F. Hausmann, *Grafen zu Ortenburg* (kot v op. 10) str. 13.

¹⁶⁵ Gl. H. Dopsch, *Gründer kamen vom Rhein* (kot v op. 10) str. 59 sl.; F. Hausmann, *Grafen zu Ortenburg* (kot v op. 10) str. 13.; P. Štih, *Rodbina koroških Spanheimov* (kot v op. 10).

¹⁶⁶ Gl. op. 53, 56.

¹⁶⁷ Friedrich Hausmann, *Genealogische Grundfragen an Hand der Genealogie der Spanheimer und ihrer Nachkommen im Mannesstamm*, v: *Genealogisches Jahrbuch* 33/34 (1993/94) str. 11; isti, *Grafen zu Ortenburg* (kot v op. 10) str. 16; P. Štih, *Rodbina koroških Spanheimov* (kot v op. 10).

¹⁶⁸ F. Kos, *Gradivo IV*, št. 126. Vendar *Zirnisach juxta Aquileiam* ni Cervignano, kot je mislil F. Kos in kot je že v *Monumenta Boica III* (1764, ponatis 1964) str. 43 in št. 124, ampak Črniče v Vipavski dolini. Gl. F. Hausmann, *Carinziani e stiriani* (kot v op. 13) str. 576. Zaradi oddaljenosti je proštija že med 1144 in 1148 zamenjala z ministerialom koroškega vojvode Henrika V. Spanheimskega, Sigehardom iz Tittmoninga, posest v Črničah za posest v Engelbergu: F. Kos, *Gradivo IV*, št. 206. Črniče ležijo znotraj teritorialnega kompleksa, ki ga je cesar Oton III. leta 1001 polovico podelil oglejski cerkvi, polovico pa furlanskemu grofu Werihenu (P. Štih, »Villa« (kot v op. 13) str. 123 sl.). Spanheimi so do te posesti prišli preko žene Engelberta I. Spanheimskega, Hedvige, ki je pripadala Werihenovi rodbini (T. Meyer/K. Karpf, *Zur Herkunft der Grafen von Görz* (kot v op. 13) genealoška tabela na str. 47; T. Meyer/H. Dopsch, *Von Bayern nach Friaul* (kot v op. 13).)

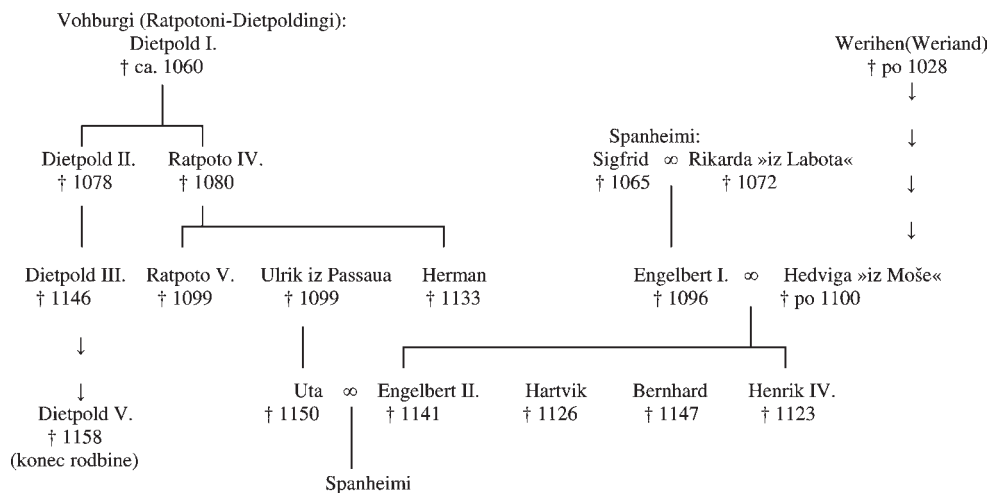
¹⁶⁹ H. Dopsch, *Gründer kamen vom Rhein* (kot v op. 10) str. 59.

¹⁷⁰ F. Tyroller, *Genealogie* (kot v op. 46) str. 265 in št. 5, 271 in št. 12. F. Hausmann, *Grafen zu Ortenburg* (kot v op. 10) str. 13, 15.

ga¹⁷¹. Tudi posest, ki so jo Spanheimi imeli v Lungauu, v dolini reke Lessach in v uradih Göriach ter Judendorf, je po raziskavah Ernsta Klebla izvirala iz dediščine po Ulriku iz Passaua, ki je imel okrog leta 1090 tudi položaj grofa v Lungauu¹⁷². In če se sedaj spomnimo na razmere na Kranjskem, kjer se je kasnejše spanheimsko ljubljansko zemljiško gospostvo¹⁷³ raztezalo tudi čez ozemlje, ki je že 1062 izpričano kot vohburško, potem se zdi na dlani, da je potrebno začetke Spanheimov na Kranjskem povezovati z vohburško dediščino po Ulriku Passauskem in da je te začetke potrebno okvirno postaviti v čas okrog leta 1100, ko je Uta, žena Engelberta II. Spanheimskega, dedovala za svojim 1099 umrlim očetom.

Dosedaj se je rešitev vprašanja na kakšen način so Spanheimi prišli do Ljubljane in tamkajšnjega gospostva iskalo v drugih smereh. Ljudmil Hauptmann je leta 1929 menil, da bi Spanheimi lahko dobili ljubljansko gospostvo že ob njihovi pojavitvi na Koroškem s poroko Sigfrida Spanheimskega z Rikardo iz rodu Ariboncev¹⁷⁴. Toda Rikarda »iz Labota« ni bila Aribonka, kot je zmotno menil Hauptmann, ampak je pripadala Sighardingom¹⁷⁵, iz katerih tradicije izvirajo tudi nekatera vodilna spanheimska imena kot sta Engelbert in Hartvik¹⁷⁶. Poleg tega ni niti za Aribonce niti za Sighardinge izpričano, da bi imeli na Kranjskem – kaj šele v Ljubljanski kotlini – v 11. stoletju posest. Leta 1935 je Hauptmann

VOHBURGI – SPANHEIMI
(reducirana genealogija)
(po: F. Tyroller, Genealogie, tab. 13; H. Dopsch, Gründer kamen vom Rhein, str. 60)



¹⁷¹ F. Tyroller, Genealogie (kot v op. 46) str. 265 in št. 5. Kot *Ota ducissa de Creihburg* je označena tudi v tradicijski notici, s katero je podarila proštiji v Baumburgu kmetije v Črničah v Vipavski dolini (gl. op. 168).

¹⁷² E. Klebel, Lungau (kot v op. 70) str. 22, 158 sl.

¹⁷³ Glede njegovega obsega gl. S. Vilfan, Zgodovina Ljubljane (kot v op. 131) str. 80.

¹⁷⁴ Ludmil Hauptmann, Entstehung und Entwicklung Krains, v: Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer I/4 (Wien 1929) str. 393 (tudi v slovenskem prevodu: Nastanek in razvoj Kranjske (Ljubljana 1999) str. 91).

¹⁷⁵ F. Tyroller, Genealogie (kot v op. 46) str. 89 sl.; F. Hausmann, Siegfried (kot v op. 136) str. 147 sl.; H. Dopsch, Gründer kamen vom Rhein (kot v op. 10) str. 47. in genealoška tabela na str. 46.

¹⁷⁶ Gl. P. Štih, Rodbina koroških Spanheimov (kot v op. 10).

to mnenje že spremenil in je po novem menil, da je prostor Ljubljane izvorno pripadal posesti Heminega rodu. V Spanheimske roke naj bi prišel v začetku 12. stoletja (1106), ko je Bernhard Spanheimski ob koncu investiturnega boja v Vzhodnih Alpah vojaško uničil moč Heminih sorodnikov in njenih dedičev Askvincev¹⁷⁷. Iz nekdanje zapuščine Heme Krške je tako Bernhard med drugim pridobil gospostvo Marenberg-Radlje in velik del dravske doline med Dravogradom in Mariborom, nadalje Slovenj Gradec z okolico, spodnji tok Savinje z Laškim gospostvom, prejkone Kostanjevico na Krki in po Hauptmannu morda tudi Ljubljano¹⁷⁸. Toda v razliko od dravske in mislinjske doline, Posavinja in spodnje Krke, kjer je Hemina posest tudi dejansko izpričana¹⁷⁹, nimamo za morebitno Hemino Ljubljano nobene vesti v zgodovinskih virih. Edini argument – ki pa v resnici ni noben argument – na podlagi katerega je Hauptmann ljubljanski okoliš prišteval Hemini posesti je bil, da je ležal na poti med njeno furlansko in koroško posestjo¹⁸⁰.

Podobno brez podlage v virih je tudi mnenje Dušana Kosa¹⁸¹, da je bila ljubljanska okolica prvotno v posesti bavarske rodbine Sempt-Ebersberg¹⁸², katere pripadnika Ulrik¹⁸³ in Eberhard (II.)¹⁸⁴ sta bila v prvi polovici 11. stoletja kranjska mejna grofa. Od Ebersbergov naj bi ljubljanska posest – pri čemer ne pove na kakšen način – prešla na Eppensteince. Ker naj bi bila Hedviga, žena Engelberta I. Spanheimskega, po svojem izvoru Eppensteinka, Kos meni, da »ni neverjetno, da mu je za doto prinesla ljubljansko posest«¹⁸⁵. Toda niti za Ebersberge niti za Eppensteince ni izpričano, da bi bili posestniki Ljubljane ali njene okolice in niti je bila žena Engelberta I. Spanheimskega Eppensteinka! Mnenje, da je bila Hedviga sestra zadnjega eppensteinskega koroškega vojvode Henrika III. († 1122), izvira iz starega napačnega branja Avstrijske kronike Thomasa Ebendorferja († 1464) iz srede 15. stoletja¹⁸⁶. Ebendorfer v svojem poročilu o zgodnjih Spanheimih, pri katerem mu je za podlago služila neka starejša, danes izgubljena in verjetno v Št. Pavlu napisana spanheimska genealogija¹⁸⁷, ne piše, da naj bi bil Henrik III. Eppensteinski stric, *patruus*, Henrika IV. Spanheimskega, ampak njegov krstni boter – *patrinus*. S tem se sklada tudi poročilo humanistično usmerjenega opata Angelusa Rumplerja iz Formbacha († 1513), verjetno izvirajoče iz iste spanheimske genealogije iz katere je črpal že Ebendorfer, da je Henrik III. Eppensteinski Henrika IV. Spanheimskega *de sacro fonte levavit*¹⁸⁸. Čeprav je August Jaksch že leta 1901

¹⁷⁷ A. Jaksch, MC III, št. 505.

¹⁷⁸ L. Hauptmann, Grofovi Višnjegorski (kot v op. 119) str. 225 sl., zlasti 229.

¹⁷⁹ L. Hauptmann, Grofovi Višnjegorski (kot v op. 119) zemljevid št. 1 (Posjedi roda sv. Heme) in št. 2 (Teritorij roda sv. Heme).

¹⁸⁰ L. Hauptmann, Grofovi Višnjegorski (kot v op. 119) str. 227.

¹⁸¹ D. Kos, K osemstopetdesetletnici (kot v op. 8) str. 30 sl.

¹⁸² Gl. F. Tyroller, Genealogie (kot v op. 46) genealoška tabela 3 in str. 64 sl.; Peter Štih, Sempt-Ebersberg, v: Enciklopedija Slovenije 11 (Ljubljana 1997) str. 47 (z genealoško tabelo).

¹⁸³ F. Schumi, UBK I, št. 15; F. Kos, Gradivo III, št. 28; F. Tyroller, Genealogie (kot v op. 46) str. 66 in št. 15.

¹⁸⁴ F. Schumi, UBK I, št. 27–29; F. Kos, Gradivo III, št. 105–107; F. Tyroller, Genealogie (kot v op. 46) str. 68 in št. 24.

¹⁸⁵ D. Kos, K osemstopetdesetletnici (kot v op. 8) str. 31.

¹⁸⁶ Gl. Alphons Lhotsky, Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs (Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung Erg. Bd. 19, Wien 1963) str. 375 sl.

¹⁸⁷ Gl. August Jaksch, Eine Genealogie der kärntischen Spanheimer und der ursprüngliche Traditionscodex von St. Paul, v: Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung Erg. Bd. 6 (1901) str. 197 sl.; K.-E. Klaar, Eppensteiner (kot v op. 38) str. 51 sl. in št. 69. Gl. temu tudi H. Fichtenau, Urkundenwesen (kot v op. 7) str. 191.

¹⁸⁸ A. Jaksch, MC III, str. XXIV, št. 571. Za Angelusa Rumplerja gl. A. Lhotsky, Quellenkunde (kot v op. 186) str. 436 sl.

popravlil napačno branje Ebendorferja¹⁸⁹, pa je v svoji Zgodovini Koroške še leta 1928 trdil, da je bila Hedviga sestra Henrika III. Eppensteinskega¹⁹⁰, tako, da je bil šele Ernst Klebel tisti, ki je leta 1936 jasno opozoril, da je s popravkom odpadel tudi edini argument za sorodstveno povezavo Eppensteincev in Spanheimov¹⁹¹. Spanheimi bi tako lahko dobili Ljubljano od Eppensteincev kvečjemu na podlagi »duhovnega sorodstva«¹⁹², še predtem pa bi bilo seveda potrebno pokazati, da so jo sploh imeli!

Tudi Ernst Klebel je začetke spanheimske ljubljanske posesti povezoval z ženo Engelberta I. Spanheimskega. Le da njenega družinskega zaledja ni iskal pri Eppensteincih ampak v rodbini furlanskega grofa Werihena¹⁹³. Prav Kleblova zasluga je, da je opozoril na njeno furlansko rodbinsko in posestno zaledje, ki je Spanheimom prinesla v Furlaniji gradova Ratenj (Artegna) in Mošo (Mossa) pri Gorici, na katerem je mati-prednica vseh nadaljnjih koroških Spanheimov kmalu po letu 1100 tudi umrla¹⁹⁴. Najnovejše raziskave v zvezi z izvorom in začetki goriških grofov pa so dodatno pokazale, da je bila ta visokoplemenita dama, ki je bila v prvem zakonu poročena s Hermanom Eppensteinskim († 1063/1064)¹⁹⁵, tudi posestnica Gorice, po kateri se je kot prvi okrog leta 1100 imenoval njen najmlajši sin iz zakona z Engelbertom I., Henrik (IV.), kasneje (1122/23) prvi spanheimski koroški vojvoda¹⁹⁶. Klebel je Hedvigino dedno posest Ljubljane izvajal iz listine Otona III. iz leta 989¹⁹⁷. Z njo je kralj potrdil freisinški cerkvi in njenemu škofu Abrahamu škofijsko kranjsko posest (Loško gospostvo). Ta je nekje pri Medvodah mejila na posest nekega grofa Vuernharda, ki bi se tako proti jugu lahko raztezala na prostor kasnejšega spanheimskega ljubljanskega gospostva. Toda *Vuernhardus* le v prepisu ohranjene listine skoraj zagotovo ni napačno zapisano ime furlanskega grofa Werienda-Werihena, Hedviginega ne povsem natančno določljivega prednika¹⁹⁸, kot je mislil Klebel. Kajti *Vuernhardus* je že iz jezikovnih razlogov lahko le Bernhard. Poleg tega se v dveh freisinških tradicijskih noticah, na kateri je opozoril Gerald Gänser¹⁹⁹ in ki ju je staviti v čas pred 977, omenja nek *comes nomine Peranhardus*, ki je podaril škofu Abrahamu nesvobodnjake²⁰⁰. Ti nosijo v drugi tradicijski

¹⁸⁹ A. Jaksch, Eine Genealogie (kot v op. 187) str. 200 (stolpec E) in zlasti str. 207 sl. Enako tudi v: isti, MC III, št. 571.

¹⁹⁰ A. Jaksch, Geschichte Kärntens 1 (kot v op. 96) str. 248. Tudi v svoji genealogiji koroških vojvod (A. Jaksch, MC IV/2, genealoška tabela 1 v prilogi) smatra Hedvigo za sestro Henrika III. Eppensteinskega.

¹⁹¹ Ernst Klebel, Die Ahnen der Herzoge von Kärnten aus dem Hause der Spanheimer, v: Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 24/25 (1936) str. 61. Gl. tudi K.-E. Klaar, Eppensteiner (kot v op. 38) str. 51 sl. in št. 69.

¹⁹² Za pomen krstnega botrstva kot vezi med posamezniki pa tudi med rodbinami v družbi, ki je funkcionirala kot »Personenverband« gl. Gerd Althoff, Verwandte, Freunde und Getreue. Zum politischen Stellenwert der Gruppenbindungen im früheren Mittelalter (Darmstadt 1990) str. 82.

¹⁹³ E. Klebel, Ahnen (kot v op. 191) str. 61 sl. Gl. tudi Hausmann, Siegfried (kot v op. 136) str. 150 sl.; isti, Carinziani e stiriani (kot v op. 13) str. 571; T. Meyer/K. Karpf, Zur Herkunft der Grafen von Görz (kot v op. 13) str. 30 sl.; T. Meyer/H. Dopsch, Von Bayern nach Friaul (kot v op. 13); P. Štih, Rodbina koroških Spanheimov (kot v op. 10).

¹⁹⁴ A. Jaksch, MC III, št. 547; F. Kos, Gradivo IV, št. 35. Glede letnice njene smrti, ki sta jo tako Jaksch kot Kos postavila previsoko okrog leta 1112 gl. F. Hausmann, Siegfried (kot v op. 136) str. 151.

¹⁹⁵ Gl. op. 133.

¹⁹⁶ T. Meyer/K. Karpf, Zur Herkunft der Grafen von Görz (kot v op. 13) str. 38 sl.; T. Meyer/H. Dopsch, Von Bayern nach Friaul (kot v op. 13); Peter Štih, Lastniki in posestniki Gorice do nastopa goriških grofov v 12. stoletju (v tisku za Goriški letnik 2002).

¹⁹⁷ D. O. III., št. 58 (F. Kos, Gradivo II, št. 490).

¹⁹⁸ Gl. T. Meyer/K. Karpf, Zur Herkunft der Grafen von Görz (kot v op. 13) str. 30 sl., zlasti 33 in genealoška tabela na str. 47.

¹⁹⁹ G. Gänser, Mark als Weg zur Macht 2 (kot v op. 51) str. 88 sl.

²⁰⁰ T. Bitterauf, TF II, št. 1157, 1158.

notici večinoma slovanska imena, kar namiguje, da bi lahko šlo za nesvobodnjake z Bernhardovega kranjskega posestva. Ime, grofovski naslov, povezava s škofom Abrahamom, ki jo srečamo tudi v listini Otona III. iz leta 989 in njegovi slovanski nesvobodnjaki, so očitni indici, da sta bila grofa *Vuernhardus* in *Peranhardus* ena in ista oseba, ki jo ni enačiti s furlanskim grofom Werihenom²⁰¹.

Toda kljub napačnim Kleblovim zaključkom zbuja grof Bernhard iz 989 našo pozornost tako zaradi lege svoje kranjske posesti kot tudi zaradi imena, ki ga je nosil: oboje ga namreč povezuje s Spanheimi. Ime Bernhard je nosil eden od sinov Engelberta I. Spanheimskega in Hedvige, že omenjeni ustanovitelj vetrinjskega samostana († 1147)²⁰², ki smo ga leta 1126 srečali na čelu Spanheimov v listini Rudolfa iz Tarcenta. To ime je bilo v rodbini Spanheimov novo. Ker ga ne najdemo med predniki Bernhardovega očeta Engelberta I., je vanjo prejkone prišlo iz rodbine oziroma sorodstvenega kroga, iz katerega je prihajal njegova mati Hedviga. Najnovejše raziskave Therese Meyer, Kurta Karpfa in Heinza Dopscha niso samo pokazale, da je potrebno Hedvigo umestiti v generacijo vnukov in vnukinj furlanskega grofa Werihena, ki je leta 1001 prejel polovico Solkana, Gorice in teritorialnega kompleksa v spodnji Vipavski dolini²⁰³ ampak tudi, da je Werihen, katerega ime je poznano tudi v obliki Weriland (III.)²⁰⁴, pripadal bavarskemu visokemu plemstvu in bil odvetnik samostana sv. Petra v Salzburgu²⁰⁵. Njegovi predniki segajo preko Werilanda (II.) († ok. 987), ki ga prav tako srečamo v salzburškem miljeju²⁰⁶, do Werilanda (I.), ki mu je kot upravitelju kraljevih posesti pripadal na Koroškem do okrog srede 10. stoletja *regimen*²⁰⁷. Tudi zanj je značilna povezava s Salzburgom, izpričana že ob njegovi prvi omembi leta 927 na Krnskem gradu, kjer je z nadškofom Odalbertom zamenjal Haus (v. od Schladminga) za dvor Breže²⁰⁸. V obsežni tradicijski notici so poleg Werilandove žene Adalsvinde, ki je pripadala bavarski vojvodski dinastiji Liutpoldingov²⁰⁹, omenjeni tudi njuni štirje otroci, od katerih je drugi sin nosil ime – Bernhard. Poleg tega, da je s tem potrjen obstoj tega imena med Hedviginimi predniki, se glede na ime, visok družbeni položaj obeh in širši prostor v katerem se pojavljata, nakazuje tudi možnost povezave – morda celo enačenja – Bernharda iz 927 z onim iz 989. S tem pa se zopet – le da po drugi poti – ponovno kaže možnost, ki jo je predvideval že Klebel, da je vsaj del spanheimske posesti v Ljubljanski kotlini izvirjal iz kroga Hedviginih prednikov ali sorodnikov.

Slika, ki se nam riše o začetkih spanheimske posesti v ljubljanski kotlini, je tako precej drugačna od dosedanjih predstav. Bolj verjetno kot, da so Spanheimi ljubljansko gospostvo pridobili v enem zamahu, se zdi, da so svojo tamkajšnjo posest pridobivali korakoma, iz

²⁰¹ P. Štih, »Villa« (kot v op. 13) str. 97 sl.

²⁰² Gl. H. Dopsch, *Gründer kamen vom Rhein* (kot v op. 10) str. 59 sl.; P. Štih, *Rodbina koroških Spanheimov* (kot v op. 10).

²⁰³ D. O. III., št. 412; P. Štih, »Villa« (kot v op. 13).

²⁰⁴ To ime, ki je bilo nosilno v njegovi rodbini (gl. naslednje opombe), je nosil tudi njegov sin Weriland (IV.), ki je leta 1052 izpričan kot grof (v Furlaniji): Giacomo Marcuzzi, *Sinodi Aquileiesi. Ricerche e ricordi. Con appendice di documenti inediti o rari* (Udine 1910) str. 323; Luigi Lanfranchi e Bianca Strina (a cura di), *SS. Ilario e Benedetto e S. Giorgio (Fonti per la storia di Venezia, sez. II: Archivi ecclesiastici, diocesi castellana, Venezia 1965) št. 9*; P. Štih, »Villa« (kot v op. 13) str. 103.

²⁰⁵ T. Meyer/K. Karpf, *Zur Herkunft der Grafen von Görz* (kot v op. 13) str. 3 sl., zlasti 13; T. Meyer/H. Dopsch, *Von Bayern nach Friaul* (kot v op. 13).

²⁰⁶ T. Meyer/K. Karpf, *Zur Herkunft der Grafen von Görz* (kot v op. 13) str. 9 sl.

²⁰⁷ Zadnjič se omenja Weriland v funkciji upravitelja kraljevih posesti (*walpoto* (slov. valpet) od *Gewaltbote=missus dominicus*), ki je pomenila nadaljevanje karolinške misatske institucije (gl. Heinz Dopsch, *Gewaltbote und Pfalzgraf in Kärnten*, v: *Carinthia I* 165 (1975) str. 127 sl.) leta 945 (D. O. I., št. 67; A. Jaksch. MC III, št. 102 (*quasdam res proprietatis nostrae in Carantana regione sitas sub regimine Uueriantii*).

²⁰⁸ W. Hauthaler, SUB I, str. 118 in št. 57.

²⁰⁹ Gl. G. Gänsler, *Mark als Weg zur Macht 1* (kot v op. 113) str. 91 sl.

različnih rok in jo postopoma zaokroževali. En del je očitno predstavljala nekdanja vohburška posest, ki jim jo je okrog leta 1100 prinesla poroka Engelberta II. Spanheimskega z Uto, vnukinjo Ra(t)pota IV., ki je leta 1062 izpričan kot posestnik na jugovzhodu Ljubljanskega barja. En del je, kot se zdi, izviral iz posesti, ki jo je na severozahodu Ljubljane imel leta 989 grof Bernhard. Ta je prejkone spadal v sorodstveni krog Hedvige »iz Moše«, žene Engelberta I. Spanheimskega, ki je Spanheimom prinesla tudi posestva v Furlaniji, ob srednji Soči in v spodnji Vipavski dolini. Ta »Hedviginin« del kasnejšega ljubljanskega gospostva bi Spanheimi lahko pridobili kot njeno doto že ob njeni poroki z Engelbertom I. (okrog 1065/70)²¹⁰ ali pa kot njeno dediščino po njeni smrti kmalu po 1100. Del ljubljanske posesti so si nenazadnje Spanheimi lahko pridobili tudi od Rudolfa iz Tarcenta. 20 kmetij pri Ljubljani, ki jih je le-ta med letoma 1112 in 1125 podaril oglejskemu kapitulju skoraj zagotovo ni bila celotna posest, ki jo je imel tam. Prav možno ali pa kar že verjetno je, da je bil takrat njegov celo ljubljanski grad, saj so podarjene kmetije ležale v njegovi bližini. Vsekakor prihod kar štirih Spanheimov, h katerim lahko kot petega prištejemo še (goriškega) grofa Majnharda I., ki je bil po materi Diemuti Spanheimski nečak tam prisotnih Bernharda in Engelberta II. ter bratranec Engelberta III. in Ulrika I.²¹¹, leta 1126 v Furlanijo na Sočo, ko je Rudolf podaril svojo posest v Karniji in Furlaniji proštiji v Berchtesgadnu, ni mogel biti slučajen. Tako eminentno zastopstvo spanheimske rodbine, naštetu na prvih petih mestih v seznamu prič, odraža bodisi sorodstvene bodisi kakšne druge zelo, zelo tesne povezave, ki so jih Spanheimi imeli z Rudolfom iz Tarcenta. Te povezave dobro izpričuje (in potrjuje hkrati) tudi odvetništvo nad oglejsko cerkvijo, ki je najkasneje 1125 prešlo od Rudolfa na Spanheima po materini strani, na (goriškega) grofa Majnharda I.²¹². Vsekakor si je potrebno predstavljati, da je bilo srečanje na Soči dobra priložnost za urejanje še kakšnih drugih zadev, ki so se tikale Spanheimov in z njimi povezanega Rudolfa. Ena med njimi bi prav gotovo lahko bila tudi Ljubljana, kjer so Spanheimi očitno načrtno zaokroževali svojo posest.

Kajti vse kaže, da so si tam pridobili tudi tistih dvajset kmetij, ki jih je Rudolf prvotno podelil oglejskemu kapitulju. Po *Nomina defunctorum*, ki vsebuje seznam najstarejših donacij kapitulju, nam je popis posesti, ki so pripadala tej oglejski ustanovi poznan iz treh dokumentov iz zadnje četrtine 12. stoletja: iz bule papeža Aleksandra III. iz leta 1176, s katero je vzel oglejski kapitelj v apostolsko zaščito in mu potrdil poimensko naštetu posest²¹³, iz listine cesarja Friderika I. Barbarosse iz leta 1177, s katero je tudi on vzel kapitelj v svoje varstvo in mu prav tako potrdil še poimensko naštetu posest²¹⁴, ter iz urbarialnega seznama kapitljeve posesti, ki je datiran v okvirno isti čas²¹⁵. Nobeden od teh dokumentov ne omenja,

²¹⁰ E. Klebel, Ahnen (kot v op. 191) str. 51; F. Hausmann, Siegfried (kot v op. 136) str. 151.

²¹¹ Gl. op. 53 sl.

²¹² Gl. zgoraj.

²¹³ F. Kos, Gradivo IV, št. 572; Paulus Fridolinus Kehr (ed.), Italia Pontificia Vol. VII, Pars II (Berolini 1923) str. 48 in št. 7; H. Wiesflecker, Regesten I, št. 265.

²¹⁴ D. F. I., št. 685; F. Kos, Gradivo IV, št. 584.

²¹⁵ Guglielmo Biasutti, Il più antico rotolo censuale del capitolo di Aquileia (sec. XII) (Udine 1956) str. 7 sl. Glede zgodnejše datacije tega dokumenta (druga četrtina 12. stol.), ki jo je z ozirom na denarne formule predlagal Andrea Saccocci, La monetazione dell'Italia nord-orientale nel XII secolo, v: Reinhard Härtel/Markus J. Wenninger (Hg.) Die Friesacher Münze im Alpen-Adria-Raum (Akten der Friesacher Sommerakademie Friesach (Kärnten), 14. bis 18. September 1992, Grazer grundwissenschaftliche Forschungen Bd. 2 – Schriftenreihe der Akademie Friesach Bd. 1, Graz 1996) str. 290, gl. kritiko pri Ingeborg Baumgartner, Schriftquellen zur Frühzeit des Friesacher Pfennigs. Eine Einführung, v: Michael Alram/Reinhard Härtel/Manfred Schreiner (Hg.), Die Frühzeit des Friesacher Pfennigs (etwa 1125/30 – etwa 1166) (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Kl. Bd. 300, Veröffentlichungen der Numismatischen Kommission Bd. 36, Wien 2002) str. 123 in op. 625.

da bi imel kapitelj v Ljubljani oziroma njeni bližini posest. Prav tako kapitelj v zadnji četrtini 12. stoletja ni imel več posesti še v nekaterih krajih, omenjenih v *Nomina defunctorum*. Eden takšnih krajev so bile npr. Skrilje v Vipavski dolini, ki jih je leta 1063 ali 1064 oglejskemu kapitlju podaril Herman Eppensteinski²¹⁶ oziroma že njegova vdova Hedviga²¹⁷, leta 1177 pa so bile že v drugih rokah, v posesti kapitlja iz Čedad²¹⁸. Zato pa se v papeški in cesarski potrditvi ter urbarialnem seznamu omenja posest oglejskega kapitlja v krajih, o katerih v *Nomina defunctorum* ni sledu. Še zlasti velika sta bila novopridobljena posestna kompleksa v Ozeljanu (*in Ossellan*)²¹⁹ z okolico v Vipavski dolini, kjer je kapitelj imel 50 kmetij, ter v Fari (Farra d'Isonzo) z bližnjimi kraji, kjer si je kapitelj pridobil več kot 100 kmetij²²⁰. *Castrum quod vocatur Farra*, ki je kot prvi utrjen kraj na cesti Ljubljanska kotlina-Vipavska dolina-Furlanija, stal na desnem bregu Soče, je cesar Oton I. že leta 967 podelil oglejskemu patriarhatu²²¹. Predpostaviti je, da je oglejski kapitelj prišel do posesti v Fari tako, da jo je z oglejskim patriarhatom zamenjal za neko drugo²²². Zamenjava posesti je bila v tedanji praksi nekaj običajnega in je tako za oglejski kapitelj kot za patriarhat tudi dokumentirana²²³.

Na podoben način je mogel priti oglejski kapitelj tudi do posesti v Ozeljanu vzhodno od Nove Gorice. Ta kraj zbuja našo pozornost predvsem zato, ker leži znotraj teritorija, ki sta ga leta 1001 prejela oglejski patriarh Johannes in furlanski grof Werihen²²⁴. Veliko posest petdesetih kmetij v Ozeljanu – le-te niso vse ležale v imenovanem kraju, ki je bil za kaj takega daleč premajhen ampak tudi v bližnji okolici; Ozeljan, ki je bil tudi sedež prafare, je bil le oznaka za celoten posestni kompleks, ki ga je tam imel oglejski kapitelj²²⁵ – si je kapitelj tako lahko pridobil z zamenjavo z oglejskim patriarhatom, vendar tudi s – Spanheimi! Zgoraj je bilo že omenjeno, da je spadala Hedviga, žena Engelberta I. Spanheimskega, v generacijo vnukov in vnukinj furlanskega grofa Werihena in da je prav ona prinesla Spanhei-

²¹⁶ C. Scalon, NA, str. 396.

²¹⁷ R. Härtel, Görz und die Görzer (kot v op. 19) str. 64 sl.

²¹⁸ F. Kos, Gradivo IV, št. 583a.

²¹⁹ *Ossellan* je Ozeljan, kot sta mislila že F. Kos, Gradivo IV, št. 572 in 584 ter Milko Kos, Urbarji Slovenskega Primorja, zv. 2 (Viri za zgodovino Slovencev 3, Srednjeveški urbarji za Slovenijo 3, Ljubljana 1954) str. 26, in ne Coseano južno od S. Daniele del Friuli, kot misli C. Scalon, NA, str. 26, ter Janez Höfler, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska: Oglejski patriarhat/Goriška nadškofija, Tržaška škofija (Nova Gorica 2001) str. 13 in op. 5, str. 126. *Ossellan* že iz jezikovnih razlogov ni mogoče identificirati z Coseanom ampak z Ozeljanom, ki se tudi v drugih srednjeveških virih omenja v povsem enaki obliki kot *Oselan*, *Oslan*, *Osslan*, *Ozelan* (M. Kos, Urbarji 2 (kot v op. 219) str. 349 (register)). Nadalje je posest oglejskega kapitlja v Ozeljanu izpričana neodvisno od naštetih treh virov iz zadnje četrtine 12. stoletja: v pravnem nalogu o odvetniških pravicah goriškega grofa Majnharda II. iz leta 1202, je tudi ugotovljeno, da *in Osselano quae Aquileiensium et Civitatis canonorum est, habebat advocatiam* (Ernst Schwind/Alphons Dopsch (Hg.), *Ausgewählte Urkunden zur Verfassungsgeschichte der deutsch-österreichischen Erblande im Mittelalter* (Innsbruck 1895) št. 20; Wiesflecker, *Regesten I*, št. 319), kar potrjuje še leta 1507 goriški urbar, po katerem se je v Vipavski dolini »kapiteljski činž« (*capitl cinzs*) plačeval v Ozeljanu (*Oszlon*), Šmihelu (nad Ozeljanom) in okoli Skrilj v Dobravljah, Kamnjah ter Potočah (*V[rbar] Gorcz*, Archivio di Stato Gorizia, Archivio Coronini Cronberg, Serie Atti e Documenti, mapa 257, fasc. 652, fol. 131^r sl.; gl. tudi M. Kos, Urbarji 2 (kot v op. 219) str. 27).

²²⁰ Podrobneje glede lokalizacije te posesti gl. M. Kos, Urbarji 2 (kot v op. 219) str. 26 sl. Za število kmetij okrog Fare gl. G. Biasutti, *Rotolo censuale* (kot v op. 215) str. 30 sl.

²²¹ D. O. I., št. 341; gl. P. Štih, »Villa« (kot v op. 13) str. 117 sl., 130 sl.

²²² C. Scalon, NA, str. 27.

²²³ C. Scalon, NA, str. 28 in op. 38.

²²⁴ DD. O. III., št. 402, 412; P. Štih, »Villa« (kot v op. 13) str. 122 sl.

²²⁵ M. Kos, Urbarji 2 (kot v op. 219) str. 27; drugače glede prafare v Ozeljanu: J. Höfler, Gradivo za historično topografijo (kot v op. 219) str. 13 in op. 5, str. 126, vendar gl. op. 219 tega teksta.

mom posest v Furlaniji, pa tudi Gorico, po kateri se je okrog leta 1100 kot prvi imenoval njen sin Henrik (kot koroški vojvoda IV.), in tudi drugo posest v spodnji Vipavski dolini. Iz te, iz cesarske podelitve Werihenu leta 1001 izvirajoče posesti, je npr. izviralo 20 kmetij v Črničah med Ozeljanom in Vrtovinom, ki jih je tudi že omenjena in za začetke spanheimske ljubljanske posesti tako pomembna Uta, žena Engelberta II. Spanheimskega, 1135/41 podarila proštiji v Baumburgu²²⁶. Spanheimi so imeli posest v Črničah še vse do leta 1220, ko jo je koroški vojvoda Bernhard II. Spanheimski tradiral samostanu v Rožacu²²⁷. In če se sedaj spomnimo, da so Spanheimi v Ljubljani postopoma povečevali in zaokroževali svojo tamkajšnjo posest in da je moralo biti tudi v interesu kapitlja, da so njegova posestva ležala čim bolj strnjeno čim bližje Ogleju, potem se zdi zelo plavzibilno, da so si Spanheimi kmetije, ki jih je v Ljubljani imel kapitelj, pridobili prav z zamenjavo za enako število kmetij v Ozeljanu, čeprav pridejo seveda v poštev tudi druge možnosti in tudi zamenjava za kakšno drugo spanheimsko posest v Furlaniji.

Vendar 20 kmetij, ki jih je med letoma 1112 in 1125 ob ljubljanskem gradu podaril Rudolf iz Tarcenta, ni bila edina posest, ki jo je v Ljubljani imel oglejski kapitelj. V oglejskem nekrologu, in sicer v njegovi starejši redakciji, to je v kodeksu iz začetka 14. stoletja²²⁸, ki je služil oglejskemu kapitolu kot uradna knjiga za obhajanje spomina na dan smrti njenih dobrotnikov (*anniversarius*), je pod 10. aprilom vpis, omenjen že na začetku tega prispevka²²⁹. Ta druga, po mojem mnenju prav tako na najzgodnejšo zgodovino Ljubljane nanašajoča se notica pravi, da je na ta dan umrl nek Hartvik (zapisan v latinizirani-italijanizirani obliki kot *Arthuicus de ****), ki je podaril kanonikom tri kmetije v Ljubljani (*in Laybach*). Na nesrečo manjka pri vpisu navedba od kod je ta Hartvik bil, kar bi bilo zelo pomembno tako za njegovo identifikacijo kot tudi za kronološko umestitev te daritve oglejskemu kapitolu. Identifikacijo dodatno otežuje dejstvo, da je bilo ime Hartvik v visokem srednjem veku, to je v času, ki pride v poštev, zelo razširjeno²³⁰. Izhod iz zadrege nudi nekrolog samostana v Admontu, ki ima pod 10. aprilom vpis *Hartwicus com[es]*²³¹ in na katerega je opozoril že Ceasare Scalon v svoji izdaji oglejskega nekrologa²³². Tu vpisanega grofa Hartvika je zaradi enakega imena in enakega datuma smrti smatrati za identičnega z donatorjem treh kmetij v Ljubljani oglejskemu kapitolu. Ker so bili prvi vpisi v admontski nekrolog narejeni kmalu po letu 1202 in so bili vanj vnašani še po sredi 13. stoletja²³³, je zadnji datum tudi skrajni *terminus ante quem* za čas življenja Hartvika, ki ga je zaradi oznake *comes* potrebno iskati v krogu visokoplemiških rodbin severnojadranskega in vzhodnoalpskega prostora 12. in prve polovice 13. stoletja.

Prva takšna rodbina, na katero pomislimo, so prav Spanheimi, kjer so kar trije njeni člani v treh zaporednih generacijah nosili ime Hartvik: tako se je imenoval eden od sinov Sigfrida iz Sponheima (začetnik koroških Spanheimov) in Rikarde »iz Labota«, ki je umrl leta 1102, nadalje eden od sinov Engelberta I. in Hedvige »iz Moše«, ki je umrl leta 1126 ter končno

²²⁶ Gl. op. 168.

²²⁷ Wilhelm Baum, Die Gründung des Klosters Rosazzo und die Anfänge der Grafen von Görz, v: Der Schlern 61 (1987) str. 629, dokument I: *Millesimo CCXX dedit dux Bernhardus Karinthie villam in Zernitschach*; H. Wiesflecker, Regesten I, št. 152.

²²⁸ Archivio capitolare Udine, Codici, nr. 33; C. Scalon, NA, str. 85 sl.

²²⁹ Gl. op. 16; C. Scalon, NA, str. 188.

²³⁰ Gl. npr. A. Jaksch, MC IV/2, register; F. Tyroller, Genealogie (kot v op. 46) register.

²³¹ Necrologium Admuntense, MGH Necrologia Germaniae II, Diocesis Salisburgensis (ed. Sigismund Herzberg-Fränkell, München 2001) str. 294.

²³² C. Scalon, NA, str. 188 in op. 30.

²³³ Necrologium Admuntense (kot v op. 231) str. 287.

tudi eden od sinov Engelberta II. in Ute, hčerke Ulrika iz Passaua, ki je umrl leta 1164²³⁴. Toda le malo je možnosti, da bi bil eden od teh treh Spanheimov identičen s Hartvikom iz oglejskega in admontskega nekrologa. Prvič zato, ker so se vsi trije Spanheimi zapisali duhovniškemu poklicu in kot visoki cerkveni knezi – Hartvik I. je bil magdeburški nadškof, Hartvik II. in Hartvik III. pa regensburška škofa – niso nosili grofovskega naslova²³⁵; drugič pa zato, ker nobeden od njih niti približno ni umrl 10. aprila, ampak so dnevi njihove smrti sledeči: 17. junij (Hartvik I.), 3. marec (Hartvik II.) in 22. marec (Hartvik III.)²³⁶.

Našo pozornost zato bolj priteguje grofovska rodbina, ki se je imenovala po Bognu (vzhodno od Straubinga) na Spodnjem Bavarskem²³⁷. V njej je bilo ime Hartvik prav tako eno od vodilnih²³⁸, svojo posest in z njo povezane ministeriale pa je rodbina imela tudi na ozemlju današnje Slovenije, to je na Kranjskem in v Furlaniji 12. stoletja²³⁹. Medtem ko prva dva Hartvika v sicer dokaj slabo poznani najstarejši genealogiji Bogenskih očitno nista mogla biti identična z oglejsko-admontskim Hartvikom, saj sta živela prezgodaj in je bil eden že okrog 1020 stolni odvetnik v Regensburgu, drugi pa kmalu po sredi 11. stoletja grof v vzhodnem Donaugauu²⁴⁰, pa to ne velja za grofa Hartvika iz Bogna iz okrog srede 12. stoletja. Bil je najmlajši sin grofa Alberta II. iz Bogna († 1146), ustanovitelja samostana v bližnjem Windbergu, po katerem se je tudi imenoval²⁴¹. O njem beremo v *Historia Welforum* iz bavarskega samostana Weingarten, da je bil poročen z eno od dveh hčerk istrskega mejnega grofa Popona II. Weimar-Orlamündskega († 1101), medtem, ko je drugo hčerko oženil Bertold II. Andeški († 1151)²⁴². Bogenski nevesti je bilo ime Hedviga²⁴³, ki ga je dobila po svoji stari mami po materini strani – po Hedvigi »iz Moše« – kajti žena Popona II. Weimar-Orlamündskega je bila Rikarda Spanheimska, hči Engelberta I. Spanheimskega in Hedvige »iz Moše«²⁴⁴. Poroča Alberta II. in Hedvige, do katere naj bi prišlo okrog 1110 s posredovanjem takratnega regensburškega škofa Hartvika (1105–1126), brata Rikarde Spanhei-

²³⁴ Gl. H. Dopsch, *Gründer kamen vom Rhein* (kot v op. 10) str. 60, genealoška tabela V; H. Dopsch, *Das Herzogtum Kärnten* (kot v op. 10) genealoška tabela na str. 311.

²³⁵ Gl. F. Hausmann, *Grafen zu Ortenburg* (kot v op. 10) str. 12, 14, 16.

²³⁶ F. Hausmann, n. n. m.

²³⁷ Max Piendl, *Die Grafen von Bogen. Genealogie, Besitz- und Herrschaftsgeschichte*, v: *Jahresbericht des historischen Vereins für Straubing und Umgebung* 55 (1952, izšlo 1953) str. 25 sl.; 56 (1953, izšlo 1954) str. 9 sl.; 57 (1954, izšlo 1955) str. 25 sl.

²³⁸ M. Piendl, *Grafen von Bogen* (55/1952) (kot v op. 237) genealoška tabela na str. 60–61; F. Tyroller, *Genealogie* (kot v op. 46) str. 234 sl. in genealoška tabela na str. 242–243.

²³⁹ Gl. L. Hauptmann, *Nastanek in razvoj Kranjske* (kot v op. 174) str. 92; M. Piendl, *Grafen von Bogen* (56/1953) (kot v op. 237) str. 58 sl.

²⁴⁰ F. Tyroller, *Genealogie* (kot v op. 46) genealoška tabela na str. 242–243.

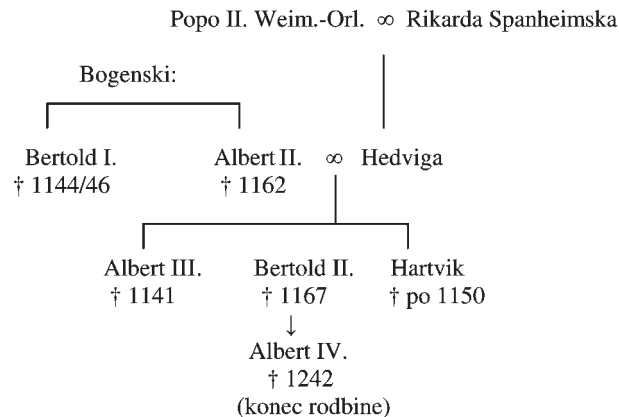
²⁴¹ F. Tyroller, *Genealogie* (kot v op. 46) str. 240 in št. 17.

²⁴² *Historia Welforum Weingartensis*, MGH Scriptores 21 (ed. Georg Heinrich Pertz et al., 1988) str. 463 (F. Kos, *Gradivo III*, št. 221): *ex quo genuit Poponem marchionem, qui duas filias suas unam Bertholfo comiti de Andehse, aliam Alberto comiti de Bogen copulavit*. O Poponu kot istrskemu mejnemu grofu (1093–1101) gl. nazadnje P. Štih, *Oglejski patriarhi* (kot v op. 47) str. 42 sl.

²⁴³ In ne Liutkarda, kot sem do predkratkih povzemal še sam (P. Štih, *Kranjska v času Andeških grofov* (kot v op. 100) str. 12 in op. 9) in kot imajo npr. tudi F. Kos, *Gradivo III*, str. 135 in op. 6; M. Kos, *Gradivo V*, str. XL; Dušan Kos, *Ministeriali grofov Andeških na Kranjskem* (do srede 13. stoletja), v: *Grofje Andeško-Meranski. Prispevki k zgodovini Evrope v visokem srednjem veku*. Zbornik razprav z mednarodnega znanstvenega simpozija Kamnik 22.–23. 9. 2000 (izd. Andreja Eržen in Toni Aigner, Kamnik 2001) str. 189. Ime Liutkarda je že zato neverjetno, ker ga ne srečamo niti v orlamündski niti v spanheimski rodbini. Ime žene Alberta II., Hedvige, je sporočeno v tradicijski knjigi iz Oberaltaicha in v *Zgodovini niederaltaških odvetnikov*: gl. M. Piendl, *Grafen von Bogen* (55/1952) (kot v op. 237) str. 53 sl.

²⁴⁴ F. Hausmann, *Grafen zu Ortenburg* (kot v op. 10) str. 13. Zaradi te rodbinske povezave je Rikardin brat Engelbert II. Spanheimski leta 1108 tudi postal istrski mejni grof.

GROFJE BOGENSKI
(reducirana genealogija)
(po: M. Piendl, Grafen von Bogen (55/1952) str. 61)



mske²⁴⁵, je povezala Bogenske tako z Weimar-Orlamündskimi kot s Spanheimi, to je z dvema na jugu cesarstva posestno in oblastno močno pozicioniranimi rodbinama²⁴⁶, in v tej poroki je očitno iskati tudi izvor bogate alodialne posesti, ki so jo Bogenski imeli pri nas²⁴⁷.

Za nas zanimivi grof Hartvik iz Bogna, najmlajši sin Alberta II. in Hedvige, je tako svoje ime lahko dobil tudi iz kroga svojih spanheimskih sorodnikov, katerim je pripadal po materini strani. V virih se omenja prvič leta 1142 v družbi svojega očeta in starejšega brata Bertolda II.²⁴⁸, samostojno pa ga prvič srečamo v listini salzburškega nadškofa Konrada I. iz oktobra 1146, s katero je ta v Reichenhallu potrdil sekavskim avguštincem-korarjem posest²⁴⁹. Že naslednje leto se je udeležil druge križarske vojne pod vodstvom kralja Konrada III., še predtem pa je prejkone zaradi financiranja svoje udeležbe prodal krški škofiji bogenski alod Dobrna severno od Celja, proti čemur je protestiral njegov starejši brat Bertold II.²⁵⁰. Med številnimi knezi z jugovzhoda cesarstva, ki so se udeležili tega križarskega pohoda, je bil tudi stric njegove matere Bernhard Spanheimski, ki je v Mali Aziji tudi padel²⁵¹. Hartvik, ki je v virih označen kot *homo pessimus* in na katerega nasilno naravo lahko sklepamo iz umora, ki ga je storil, se je s križarskega pohoda sicer vrnil živ, vendar se v listinah ne omenja

²⁴⁵ M. Piendl, Grafen von Bogen (55/1952) (kot v op. 237) str. 54.

²⁴⁶ Gl. L. Hauptmann, Nastanek in razvoj Kranjske (kot v op. 174) str. 78 sl.; P. Štih, Rodbina koroških Spanheimov (kot v op. 10).

²⁴⁷ Gl. M. Piendl, Grafen von Bogen (56/1953) (kot v op. 237) str. 58 sl.; L. Hauptmann, Grofovi Višnjegorski (kot v op. 119) str. 225 sl.

²⁴⁸ F. Tyroller, Genealogie (kot v op. 46) str. 244 in št. 25.

²⁴⁹ W. Hauthaler/F. Martin, SUB II, št. 246 (*Hertwicus comes de Bogen*).

²⁵⁰ J. Zahn, UBSt I, št. 357; F. Kos, Gradivo IV, št. 342.

²⁵¹ Gl. op. 95, 96.

več²⁵². Vzrok temu bi lahko bila njegova *insanitas*, norost, o kateri poroča pisec zgodovine niedertalajških odvetnikov²⁵³ in zaradi katere se zdi, da so ga spravili v samostan Windberg, kjer je kot menih neznanega leta – domnevno kmalu po 1150 – tudi umrl²⁵⁴. V nekrologu tamkajšnjega samostana je kot dan njegove smrti zabeležen 6. april²⁵⁵ in smatrati ga je za nespornega, saj je zabeležen v samostanu, kjer je Hartvik umrl kot konverz in ki je bil poleg tega kot ustanova Hartvikovega očeta Alberta II. še bogenski družinski samostan in s tem posebej namenjen ohranjanju njihove *memoriae*. Ta datum se sicer ne ujema z vpisoma v oglejskem in admontskem nekrologu, vendar razlika, do katerih je pogosto prihajalo in so bile nekaj običajnega, tudi ni velika. K temu lahko dodamo tudi to, da so v admontskem nekrologu – če pustimo vprašljivega Hartvika ob strani – od bogenske rodbine vpisani dnevi smrti za Hartvikovega očeta Alberta II., njegovo mater Hedvigo in njegovega brata Bertolda II.²⁵⁶ V Admontu so torej ohranjali spomin na najožje Hartvikovo sorodstvo, kar je dodaten indic, da se za 10. aprilom vpisanim grofov Hartvikom skriva prav istoimeni bogenski grof. In če k temu upoštevamo še, da se v admontskem nekrologu dan smrti Alberta II. (12. 1.) prav tako ne ujema z vpisom v windberškem nekrologu (13. 1.)²⁵⁷, potem se zdi zelo verjetno, da je rešeno vprašanje, kdo je bil tisti Hartvik oglejskega nekrologa, ki je tamkajšnjim kanonikom podaril tri kmetije v Ljubljani; njegovo daritev pa je okvirno umestiti med 1140 in 1150, to je v desetletje v katerem je izpričano delovanje grofa Hartvika Bogenskega in v katerem so kot gospodarji ljubljanskega gradu že izpričani njegovi sorodniki po materini strani, Spanheimi. Zelo verjetna identifikacija Hartvika oglejskega nekrologa z istoimenim bogenskim grofom poleg tega pomeni, da je potrebno obsežni posesti, ki so jo grofje Bogenški imeli pri nas v 12. stoletju okoli Preddvora, v Dobrni, Krškem, Raki, Ribnici in Vipavi²⁵⁸, dodati še posest v Ljubljani.

* * *

Dve, na prvi pogled skromni notici oglejske memorialne provenience sta se tako pokazali kot zelo dragoceno izhodišče za vpogled v zgodovino ljubljanske kotline in s tem osrednjega dela slovenskega ozemlja v drugi polovici 11. in prvi polovici 12. stoletja. Kakorkoli je zaradi skromnosti in narave virov povsem trdnih ugotovitev manj kot bi si želeli, se nam podoba obravnavanega časa in prostora kaže precej bolj pestra kot se je dosedaj mislilo. Pred nas je stopila cela vrsta (visoko)plemiških zemljiškogospodarskih lastnikov in posestnikov. Večina med njimi – kot grofje iz Vohburga, grofje iz Bogna, s Salzburgom povezani Anzo, Rudolf iz Tarcenta oziroma že njegov domnevni oče Rudolf iz Margarethenrieda, pa tudi s slednjima povezani Engilbero »Kranjski« (Turjaški) – je v ta prostor prišla z Bavarske, kjer so v veliki meri imeli svoje težišče, a so hkrati možnost za svojo afirmacijo iskali tudi na obrobju cesarstva. A ne samo oni, tudi oglejski kapitelj, pa neki pobleže še nedoločljivi Roudpert, ter kot se zdi tudi rodbina furlanskega grofa Werihena, kateri je pripadala Hedviga

²⁵² M. Piendl, Grafen von Bogen (55/1952) (kot v op. 237) str. 55.

²⁵³ De advocatibus Altahensibus, MGH Scriptores 17 (ed. Georg Heinrich Pertz et al., 1990) str. 373.

²⁵⁴ M. Piendl, Grafen von Bogen (55/1952) (kot v op. 237) str. 56.

²⁵⁵ Necrologium Windbergense, MGH Necrologia Germaniae III, Dioceses Brixinensis, Frisingensis, Ratisbonensis (Hg. Franz Ludwig Baumann, München 2001) str. 390: *Hartwicus c(on)v(er)sus n(oster) ex comite ob(it)*.

²⁵⁶ Necrologium Admontense (kot v op. 231) str. 289, 293, 307; gl. tudi M. Piendl, Grafen von Bogen (55/1952) (kot v op. 237) str. 54 sl.; F. Tyroller, Genealogie (kot v op. 46) str. 240 sl.

²⁵⁷ Necrologium Windbergense (kot v op. 255) str. 384.

²⁵⁸ L. Hauptmann, Nastanek in razvoj Kranjske (kot v op. 174) str. 92; isti, Grofovi Višnjegorski (kot v op. 119) str. 225 sl.; M. Piendl, Grafen von Bogen (56/1953) (kot v op. 237) str. 58 sl.

»iz Moše«, so imeli v širši okolici Ljubljane svojo posest. Nekateri, kot Engilbero Turjaški, so si tu poiskali novo domovino, drugi, kot npr. grofje iz Vohburga, Anzo, Rudolf iz Tarcenta ali pa tudi oglejski kapitelj, so kmalu videli boljše možnosti za uresničitev svojih interesov drugje in so svoja posestva razdali, prodali, zamenjali ali pa prepustili svojim sorodnikom. Med tistimi, ki so najbolj pridobili na njihov račun, so bili koroški Spanheimi. Ti so, kot se zdi, v prvi polovici 12. stoletja postopoma in iz različnih rok zaokroževali svoje ljubljansko gospostvo in se tako uveljavili kot najpomembnejši zemljiški gospodje na tem področju. Najkasneje v desetletju pred sredo 12. stoletja so že imeli v lasti tudi ljubljanski grad, središčno točko ljubljanske kotline, ki se drugače prvič omenja že med letoma 1112 in 1125 in je tedaj morda bil (še) v lasti oglejskega odvetnika Rudolfa iz Tarcenta iz rodbine gospodov iz Machlanda.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Zwei neue Notizen zur ältesten Geschichte von Ljubljana

Peter Štih

Nach dem heutigen Wissensstand wird Ljubljana (Laibach) in den historischen Quellen zum ersten Mal im Jahre 1144 erwähnt, als sich Ulrich, der Bruder des Kärntner Herzogs Heinrichs V. von Spanheim, danach nannte (*Odalricus de Laibach, frater ducis*). Zwei Jahre später ist in einer Aquilejer Urkunde im Beinamen eines Spanheimer Ministerialen aus Laibach auch die Namensform *Luwigana* überliefert.

Doch das mit *Nomina defunctorum* überschriebene, großteils um 1162 verfaßte Memorialverzeichnis der Gönner des Kapitels von Aquileia enthält eine Notiz, daß am 25. November der Vogt Rudolf gestorben sei, der den Kanonikern von Aquileia 20 Huben bei der Burg Laibach gegeben habe (*VII. Kal. Decembris, Rodulfus advocatus obiit, qui XX mansos iuxta castrum Leibach canonicis dedit*). Rudolf dürfte zwischen 1112 und 1125 Vogt der Kirche von Aquileia gewesen sein, und in diese Zeit wäre auch die genannte Notiz zu datieren, die somit die älteste Erwähnung Laibachs überliefert und zugleich davon zeugt, daß dort bereits zu Beginn des 12. Jahrhunderts eine Burg stand.

Der aquileische Vogt Rudolf, der als Besitzer und Eigentümer der Laibacher Burg anzunehmen ist, ist nach allgemeiner Meinung identisch mit Rudolf von Tarcento (in Friaul), der 1126 am Isonzo der Propstei Berchtesgaden umfassenden Besitz in Karnien und in Friaul schenkte. Dieser Rechtshandlung wohnte eine Reihe von prominenten hochadeligen Zeugen mit nicht weniger als vier Spanheimern an der Spitze bei. Die Schenkung an die Propstei Berchtesgaden und die Benennung nach Tarcento stellen eine eindeutige Verbindung zwischen Rudolf und dem Geschlecht der genealogisch wenig bekannten freien Herren von Machland (Perg) im heutigen Oberösterreich dar, die zu den Gönnern der genannten Propstei zählten und Besitzungen in Tarcento innehatten. Der in der Urkunde von 1126 als Rudolfs *nepos* bezeichnete Otto ist höchstwahrscheinlich identisch mit Otto von Machland (gest. 1149), dem Stifter der Klöster Waldhausen, Baumgartenberg und Erla.

Im Zusammenhang mit Rudolf sind auch fünf Freisinger Traditionsnotizen aus den Jahren 1078/1085 interessant, mit denen *quidam vir nobilis Rödolfus* dem Hochstift Freising allerlei Besitzungen und Unfreie in Bayern geschenkt hat. Aus ihnen geht hervor, daß dieser edle Rudolf von "Margarethenried" eine gewisse Adelheid zur Gemahlin hatte (diesem Namen begegnet man auch im Geschlecht der Herren von Machland), deren Ehe der Sohn Rudolf entstammt! Da der Großvater Ottos von Machland, Walchun, einen Bruder namens Rudolf hatte, der in einer Traditionsnotiz aus Göttweig von 1081/85 bereits als tot bezeichnet wird, könnte Rudolf von Margarethenried mit dem gleichnamigen Bruder Walchuns von Machland identisch und der Vater Rudolfs von Tarcento sein. Die These, daß Rudolf von Margarethenried Vater Rudolfs von Tarcento gewesen sein könnte, wird zusätzlich durch das Zeugenverzeichnis einer der erwähnten Freisinger Traditionsnotizen gestützt. Von den vier als *nobiles* bezeichneten Zeugen wird an erster Stelle ein gewisser Engilbero von "Krain" (*Engilpero Chreinensis*) angeführt, der von seinem

Vasallen Adalbrecht (*Adalpreht miles Engilperonis*) von Krain nach Bayern begleitet wurde. Engilberos Nennung als Zeuge in der Tradition von Rudolf und Adelheid ist als Folge ihrer gegenseitigen Beziehungen zu verstehen. Sie zeugt mindestens davon, daß Rudolf von Margarethenried Beziehungen zu Krain unterhielt, obwohl auch möglich ist, daß Engilbero und Rudolf verwandt waren. Wenn Rudolf von Margarethenried und Rudolf von Tarcento bis dahin vor allem durch den gemeinsamen Namen verbunden waren, den der Sohn des ersteren trug, stellt nun Krain ein weiteres Bindeglied dar. Folglich könnten die 20 Huben bei der Laibacher Burg, die Rudolf zwischen 1112 und 1125 den Kanonikern von Aquileia schenkte, dem Besitz entstammen, den vielleicht bereits sein Vater in Krain innegehabt hatte. Es würde daher nicht verwundern, wenn Rudolf von Margarethenried, der einen Verwandten in Krain oder wenigstens eine Person hatte, mit der er persönlich eng verbunden war, dort auch einen Besitz gehabt hätte.

Engilbero wird sonst bereits 1062 in einer Urkunde König Heinrichs IV. erwähnt, und zwar als Anrainer eines Besitzes, den der König im Hügelland am Südösen des Laibacher Moors dem Salzburger Vasallen Anzo verlieh, außerdem war er im Besitz des Dorfes Ločnik (*Lonsa*) bei Turjak (Auersperg). Dieser Besitz, sein Name, der anschließend im Geschlecht der Auersperger überwog und auch seine hohe soziale Stellung, die dadurch bezeugt wird, daß er einen eigenen Vasallen hatte, macht Engilbero nicht nur zum Stammvater der ersten freien Herren von Auersperg, die in der Mitte des 13. Jahrhunderts ausstarben, sondern bezeugt auch die bayerische Herkunft der Auersperger, die bisher nur vermutet wurde. Engilberos Nennung in der Tradition Rudolfs von Margarethenried in Bayern in ausgesprochen familiären Angelegenheiten, der Besitz, den der vermutlich gleichnamige Sohn Rudolfs irgendwo in der Nähe von Laibach hatte, wo wenig entfernt auch Engilberos Besitz lag, all das weist darauf hin, daß Rudolf von Margarethenried mit Engilbero von Auersperg verwandt war, was wiederum bedeutet, daß die Herkunft der Auersperger vielleicht in dem adeligen Kreis zu suchen ist, dem auch die Herren von Machland entstammten. Der Laibacher Besitz Rudolfs von Tarcento kann so mit hoher Wahrscheinlichkeit um eine Generation zurückverlegt und bereits bei seinem Vater angesetzt werden.

In derselben Urkunde König Heinrichs IV. von 1062 werden als nördliche Nachbarn Engilberos (von Auersperg) die Grafen Diepold und Rapoto erwähnt, deren Besitz sich auf dem Gebiet befand, das später den Spanheimern gehörte. Es handelt sich um Diepold II. und Rapoto IV. aus dem Geschlecht der Grafen von Vohburg (Rapotonen-Dietpoldinger) in Bayern, die treue Anhänger Heinrichs IV. waren und in den Kämpfen gegen den Gegenkönig Rudolf von Rheinfelden ihr Leben verloren (Diepold II. 1078 bei Mellrichstadt, Rapoto IV. 1080 an der Elster). Ein Sohn Rapotos IV., Ulrich von Passau, verheiratete Ende des 11. Jahrhunderts seine einzige Tochter Uta mit Engelbert II. von Spanheim. Diese Ehe brachte den Spanheimern umfangreichen Besitz in Bayern, im Lungau und offensichtlich auch in Krain, wo die Anfänge der Spanheimer Laibacher Grundherrschaft mit dem Vohburger Erbe nach Ulrich von Passau in Verbindung zu bringen sind. Das Bild, das sich demzufolge von den Anfängen des Spanheimer Besitzes im Laibacher Becken abzeichnet, unterscheidet sich somit wesentlich von den bisherigen Vorstellungen. Es scheint, daß die Spanheimer den Laibacher Besitz schrittweise und nicht auf einen Schlag erwarben. Er stammte aus verschiedenen Händen und wurde allmählich arrondiert. Einen Teil machte offensichtlich der ehemalige Vohburger Besitz aus, der andere stammte anscheinend aus einem Besitz, über den im Jahre 989 im Nordwesten Laibachs Graf Bernhard verfügte. Dieser gehörte über den friaulischen Grafen Werihen/Weriant wahrscheinlich in den Verwandtschaftskreis Hedwigs von "Mossa", der Frau Engelberts I. von Spanheim, durch welche Besitzungen in Friaul, am mittleren Isonzo und im Wippachtal in den Spanheimer Besitz gelangten. Schließlich erlangten die Spanheimer einen Teil ihres Laibacher Besitzes wahrscheinlich auch von Rudolf von Tarcento. Die 20 Huben bei Laibach, die letzterer zwischen 1112 und 1125 dem Kapitel von Aquileia schenkte, machten fast sicher nicht seinen ganzen dortigen Besitz aus. Die Präsenz von nicht weniger als vier Spanheimern im Jahre 1126 in Friaul am Isonzo zu einer Zeit, als Rudolf der Propstei Berchtesgaden seinen Besitz schenkte, war sicherlich kein Zufall. Außerdem kann man zu diesen vier auch einen fünften zählen: Graf Meinhard I. von Görz, der durch seine Mutter Diemut von Spanheim der Neffe der dort anwesenden Bernhard und Engelbert II. sowie der Vetter Engelberts III. und Ulrichs I. von Spanheim war. Eine so dichte Präsenz der Spanheimer an den ersten fünf Stellen im Zeugenverzeichnis spiegelt entweder verwandtschaftliche oder sehr enge Beziehungen wider, die die Spanheimer mit Rudolf von Tarcento verbanden. Auf jeden Fall bot die Zusammenkunft am Isonzo eine gute Gelegenheit zur Regelung auch anderer Angelegenheiten, die die Spanheimer und den mit ihnen verbundenen Rudolf betrafen. Eine davon könnte durchaus Laibach sein, wo die Spanheimer ihren Besitz offensichtlich planmäßig arrondierten.

Eine zweite Notiz, die sich auf die älteste Geschichte von Laibach bezieht, ist eine Eintragung in den Nekrolog von Aquileia, der zum 10. April berichtet, daß an diesem Tag ein gewisser Hartwig starb, der den Kanonikern von Aquileia drei Huben in Laibach geschenkt habe (*Arthuicus de *** obiit, <qui dedit fratribus> III mansos in Laybach*). Der Schlüssel zu seiner Identifikation ist im Nekrolog des Klosters Admont zu suchen, der unter demselben Datum den Namen *Hartwicus com(es)* ausweist, was bedeutet, daß der Hartwig aus dem Nekrolog von Aquileia im Kreise hochadeliger Geschlechter des Ostalpenraums im 12. und in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts zu suchen ist. Meiner Meinung nach handelt es sich um Hartwig (gest. 1146) aus dem Geschlecht der Grafen von Bogen aus Niederbayern, dessen Besitz im 12. Jahrhundert auch in Friaul und in Krain lag. Im Jahre 1147 nahm er am zweiten Kreuzzug teil, nachdem er – höchstwahrscheinlich um seine Teilnahme am Kreuzzug zu finanzieren – dem Gurker Bistum sein Allod Dobrna (Neuhaus) bei Celje (Cilli) verkauft hatte. Als Konverse soll er kurz nach 1150 im Bogener Familienkloster Windberg gestorben sein, wo als sein Todestag der 6. April verzeichnet ist. Dieses Datum stimmt zwar nicht genau mit den Einträgen in den Nekrologen von Aquileia und Admont überein, weicht aber nur wenig davon ab. Sofern die Identität des Hartwig aus dem Nekrolog von Aquileia mit dem gleichnamigen Grafen von Bogen feststeht, muß dessen Schenkung von drei Huben in Laibach zwischen 1140 und 1150 datiert werden, als Hartwig in den Quellen erwähnt wird. Das bedeutet, daß zu den umfangreichen Besitzungen, die die Grafen von Bogen im 12. Jahrhundert im slowenischen Raum in der Nähe von Preddvor (Höflein), in Dobrna (Neuhaus), Krško (Gurkfeld), Raka (Arch), Ribnica (Reifnitz) und Vipava (Wippach) innehatten, auch noch der Besitz in Laibach hinzugezählt werden muß.

Zwei auf den ersten Blick bescheidene Memorialnotizen aus Aquileia enthalten somit äußerst wertvolle Hinweise auf die Geschichte des Laibacher Beckens und somit des zentralen slowenischen Raumes in der zweiten Hälfte des 11. und in der ersten Hälfte des 12. Jahrhunderts. So bescheiden die Zahl der wünschenswerten unwiderlegbaren Feststellungen infolge der Spärlichkeit und Natur der Quellen auch ist, zeigt sich das Bild des behandelten Zeitabschnitts und Raumes doch als viel komplexer, als bisher angenommen. Vor unseren Augen taucht eine Reihe hochadeliger grundherrlicher Eigentümer und Besitzer auf. Die meisten von ihnen – wie etwa die Grafen von Vohburg, die Grafen von Bogen, der mit Salzburg in Verbindung stehende Anzo, Rudolf von Tarcento bzw. schon sein vermutlicher Vater Rudolf von Margarethenried, aber auch der mit dem letzteren verbundene Engilbero von "Krain" (von Auersperg) – kamen hierher aus dem weiteren Raum Bayerns, wo sie ihren Stammbesitz hatten, suchten zugleich aber auch Möglichkeiten zur Expansion am Rande des Reiches. Und nicht nur sie, sondern auch das Kapitel von Aquileia, ein gewisser näher noch nicht bestimmbarer Rupert und anscheinend auch die Familie des friaulischen Grafen Werihen/Weriant, der auch Hedwig von "Mossa" angehörte, hatten ihren Besitz im weiteren Raum von Laibach. Einige, wie etwa Engilbero von Auersperg, fanden hier eine neue Heimat, andere, wie etwa die Grafen von Vohburg, Anzo, Rudolf von Tarcento oder das Kapitel von Aquileia, fanden dagegen bald anderswo bessere Möglichkeiten für die Verwirklichung ihrer Interessen und verschenkten, verkauften, vertauschten ihre Besitzungen oder überließen diese ihren Verwandten. Zu jenen, die den größten Nutzen daraus zogen, gehörten die Spanheimer. Durch die Übernahme von Besitzungen unterschiedlicher Provenienz arrondierten sie allem Anschein nach in der ersten Hälfte des 12. Jahrhunderts ihre Laibacher Grundherrschaft und setzten sich als die wichtigsten Grundherren in diesem Gebiet durch. Spätestens im Jahrzehnt vor der Mitte des 12. Jahrhunderts war in ihrem Besitz auch die Burg von Laibach, der Mittelpunkt des Laibacher Beckens, die im übrigen zum ersten Mal bereits zwischen 1112 und 1125 erwähnt wird und damals (noch) im Besitz des Aquileier Vogtes Rudolf von Tarcento aus dem Geschlecht der Herren von Machland war.